

UNIVERZITET U SARAJEVU

FAKULTET POLITIČKIH NAUKA

ODSJEK SOCIJALNI RAD

ZAŠTITA DJETETA BEZ RODITELJSKE SKRBI NAKON PUNOLJETNOSTI

-magistarski rad-

KANDIDATKINJA:

Žaklina Brnadić

Broj indexa: 730/II-SW

MENTORICA:

Prof. dr. Borjana Miković

Sarajevo, rujan, 2022. godine

SADRŽAJ

Skraćenice	3
Popis slika, tabela i grafikona	4
UVOD	5
PRVI DIO.....	6
Metodološki okvir rada.....	6
1. Problem istraživanja.....	7
2. Predmet istraživanja	8
2.1. Kategorijalno pojmovni sustav.....	8
3. Cilj istraživanja	9
4. Sustav hipotezi	9
4.1. Generalna hipoteza	9
4.2. Posebne hipoteze	9
4.3. Sustav indikatora	10
5. Način istraživanja.....	10
6. Vremensko i prostorno određenje istraživanja	11
DRUGI DIO	12
Određenje i zaštita djeteta bez roditeljske skrbi.....	12
1. Određenje djeteta bez roditeljske skrbi	13
2. Socio-pedagoški mehanizmi zaštite djece bez roditeljske skrbi.....	16
3. Oblici zaštite djece bez roditeljske skrbi	18
TREĆI DIO.....	23
Način odgoja i zaštite djece bez roditeljske skrbi.....	23
1. Izvaninstitucionalni odgoj i zaštita djece bez roditeljske skrbi	25
1.1. Posvojenje	25
1.2. Skrbništvo	29
1.3. Određenje i svrha skrbništva nad punoljetnim osobama	30
1.4. Izbor i imenovanje skrbnika	32
1.5. Oduzimanje ili ograničenje poslovne sposobnosti	34
1.6. Posljedice oduzimanja ili ograničenja poslovne sposobnosti	36
1.7. Udomiteljstvo kao vid izvaninstitucionalnog zbrinjavanja	38

2. Institucionalni odgoj, obrazovanje i zaštita djece bez roditeljske skrbi	42
<i>2.1. Podrška pri osamostaljivanju.....</i>	48
<i>2.2. Ishodi smještaja u alternativnu brigu.....</i>	51
ČETVRTI DIO	55
Rezultati istraživanja	55
ZAKLJUČNA RAZMATRANJA.....	68
LITERATURA	70
PRILOZI	74
Anketni upitnik/Protokol intervjuja	74

Skraćenice

BiH – Bosna i Hercegovina

FBiH – Federacija Bosne i Hercegovine

RS – Republika Srpska

SOS – Societas Socialis

OSCE – Organization for Security and Co-operation in Europe

UNICEF – United Nations International Children's Emergency Fund

UN – United Nations

SPSS – Statistical Package for the Social Sciences

KPD – Konvencija Ujedinjenih naroda o pravima djeteta

ZOU FBiH – Zakon o udomiteljstvu Federacije Bosne i Hercegovine

OZ FBiH – Obiteljskim zakonom Federacije Bosne i Hercegovine

Popis slika, tabela i grafikona

Grafikon broj 1: Podaci o roditeljima djece bez roditeljske skrbi.....	19
Grafikon broj 2: Udio odgovora za svaki od razloga zbrinjavanja djece u sustav alternativne brige.....	20
Slika broj 1: Model življenja u domu.....	42
Grafikon broj 3: Prvi smještaj djeteta u sustav alternativne brige.....	46
Grafikon broj 4: Prvi smještaj za djecu sa teškoćama u razvoju i djecu tipičnog razvoja	47
Grafikon broj 5: Stupanj obrazovanja djece bez roditeljske skrbi i sve djece u BiH i FBiH... 51	
Grafikon broj 6: Spolna struktura ispitanika.....	56
Grafikon broj 7: Struktura ispitanika u odnosu na dob.....	57
Grafikon broj 8: Vrsta smještaja ispitanika.....	58
Grafikon broj 9: Godina života ispitanika kada su smješteni u instituciju ili udomiteljsku obitelj.....	59
Grafikon broj 10: Boravak nakon sticanja punoljetnosti.....	59
Grafikon broj 11: Mjesto trenutnog stanovanja.....	60
Grafikon broj 12: Mogućnost samostalnog odlučivanja o bitnim životnim pitanjima.....	61
Grafikon broj 13. Nivo obrazovanja.....	62
Grafikon broj 14: Izdržavanje za vrijeme studija.....	63
Grafikon broj 15: Mogućnost zaposlenja	64
Grafikon broj 16: Oblik izdržavanja.....	65
Grafikon broj 17: Stavovi ispitanika o mogućnosti da djeca bez roditeljskog staranja nakon sticanja punoljetnosti imaju prednost pri zapošljavanju.....	66
Grafikon broj 18: Poznavanje prava koja su zagarantirana zakonima	67

UVOD

Svaka kulturna i društvena organizacija se u jednom razdoblju postojanja susreće s problemima koji se vezuju za odsustvo roditeljske skrbi. Mnogo djece bilo je i lišeno je roditeljske skrbi, a kroz povijest se mijenjao samo odnos društva prema djeci bez roditeljske skrbi i broj djece bez roditeljske skrbi. Kraj devetnaestog i početak dvadesetog stoljeća je razdoblje za koji se vezuju počeci organiziranog zbrinjavanja djece bez roditeljske skrbi. U samim počecima, vjerske zajednice i srodnici djeteta su djetetu najčešće pružali zaštitu, a samo društvo je kako pozitivno, tako i negativno reagiralo na ovaj fenomen, pa su se često takva djeca podecenjivala, odbacivala, ali i izjednačavala s djecom koja su imala normalne uvjete obiteljskog života.

Djeca bez roditeljske skrbi danas se mogu okarakterizirati kao jedna od najugroženijih kategorija društva, pa je odavno iskazana potreba da se normativno uredi zaštita djece u svakom civiliziranom društvu, pa i nakon punoljetnosti. Također, mnoga djeca bez roditeljske skrbi žele nastaviti školovanje, a nemaju uvjeta da sami steknu sredstva, a također određeni broj djece ima potpuno ili djelomično ograničenu sposobnost, pa im je potrebno imenovati skrbnika. Postoji nekoliko oblika u kojima se može osigurati zaštita ovih osoba, odnosno djece, pa je tako moguće da djeca budu u smještaju, u formi srodničkog ili profesionalnog udomiteljstva, a u nekim razvijenim europskim zemljama je prisutan tzv. „group home“, odnosno dom za grupu.

Oblici zbrinjavanja djece bez roditeljske skrbi u Bosni i Hercegovini su institucionalni i izvaninstitucionalni, s tim da je važno istaknuti da je institucionalni oblik zaštite dugo vremena bio najdominantniji i ogledao se u smještaju djece bez roditeljske skrbi u dječje domove i dječja sela. Izvaninstitucionalni oblik zaštite djece bez roditeljske skrbi u Bosni i Hercegovini obuhvaća: udomiteljstvo, posvojenje i skrbništvo. Nužno je naglasiti da je karakteristika bosanskohercegovačkog prostora bila solidarnost šire obitelji i čvrste obiteljske veze, koje su se ogledale u velikom broju slučajeva gdje je šira obitelj preuzela brigu i odgoj djece koja su bez roditelja ostala uslijed tragičnih dešavanja iz proteklog rata u Bosni i Hercegovini. U ovome radu će se dati određenje osnovnih termina vezanih za djecu bez roditeljske skrbi, zatim osvrt na institucionalne i izvaninstitucionalne oblike zbrinjavanja djece, a posebno na oblike zaštite djece bez roditeljske skrbi nakon stjecanja punoljetnosti, kroz analizu podrške pri osamostaljivanju i ishoda smještaja u alternativnu brigu.

PRVI DIO

Metodološki okvir rada

1. Problem istraživanja

Gоворити о дјечи без родитељске скрби након пунолjetности није могуће уколико се не осврнемо на обitelj, односно чинjenicu да је живот у обitelji jedno од основних права сваког дјетета које је zajамчено како међunarodним документима тако и домаћим прописима. Обitelj slovi за темелјну ljudsku zajednicu, koja почиња на brojnim vrijednostima, a stabilno obiteljsko okruženje je neophodno да би се дјете потпуно и складно могло razvijati. У обitelji дјете остварује своје прве социјалне контакте, учи и одраста уз brigu i pažnju odraslih. Dakle, svako дјете треба рasti u обiteljskom okruženju, u ozračju sreće, ljubavi i razumijevanja, како је то navedeno u Preambuli Конвенције Уједињених народа о правима дјетета (далје: KPD). Скрб о дјечи чiji је rast i razvoj onemoguћен u vlastitoj obitelji posebna je zadaća društva, te stoga država treba osigurati podršku i potporu овој skupini najmlađih članova društva. Како је propisano Obiteljskim zakonom Federacije Bosne i Hercegovine (далје: OZ FBiH), organ skrbništva je dužan po službenoj dužnosti poduzeti потребне мјере ради заштите права i najboljeg интереса дјетета (čl. 150. ст. 1). Уколико орган skrbništva utvrди да родитељ neadekvatno скрbi о дјетetu, односно ne испуњава sve naravne i zakonske обзе које родитељство подразумијева, одузет ће се право на родитељску скрб (čl. 154). U takvim situacijama дјете ће бити izmješteno из обitelji i бити заштићено неким od alternativnih oblika zbrinjavanja. Naime, како се navodi u Zakonu o основама социјалне заштите, заштите civilnih žrtava rata i заштите обitelji s djecom Federacije Bosne i Hercegovine, дјечи могу бити smještena u drugu obitelj ili ustanovu социјалне заштите (čl. 19. ст. 3. i 4).

U Bosni i Hercegovini најзаступљенији облик скрби јест смјештај дјетета u ustanovu социјалне заштите, односно dječji dom. U posljednje vrijeme sve se više govori o udomiteljstvu kao obliku zbrinjavanja djece bez родитељске скрби. Međutim, i tu se javlja problem, budući da na državnom nivou ne postoji niti jedan zakon iz ove oblasti, ali ni drugi zakoni који se bave заштитом djece nego imamo zakone који obuhvaćaju entitete. Stoga je na primjer, Zakon o udomiteljstvu Federacije Bosne i Hercegovine (далје: ZOU FBiH), као и други закони донесени на nivou entiteta i Distrikta Brčko BiH, а неки од njih i na nivou županija. U ovom kontekstu, nepostojanje jedinstvenog закона на nacionalном nivou djecu bez родитељске скрби dovodi ne само u stanje različitog tretmana i postupanja nego i diskriminirajućeg odnosa društva prema овој izrazito osjetljivoj skupini. Poseban problem za ovu djecu nastaje nakon пунолjetности где се suočavaju s nizom izazova i problema u svom svakodnevnom животу.

U današnje vrijeme većina djeca bez roditeljske skrbi nakon punoljetnosti predstavljaju jednu od ugroženih kategorija društva, budući da često budu prepuštena sama sebi. Njihova zaštita treba biti predmet zanimanja svakog civiliziranog društva kao i države. Zakonsko uređenje je osnovni alat zaštite prava djece bez roditeljske skrbi. U BiH su na snazi različiti institucionalni i izvaninstitucionalni oblici zbrinjavanja djece bez roditeljske skrbi.

2. Predmet istraživanja

Neujednačenost postupanja u vezi djece bez roditeljske skrbi ogleda se u tome da programi pripreme djece bez roditeljske skrbi za samostalan život nakon punoljetnosti u nekim ustanovama koje zbrinjavaju djecu uopće ne postoje, dok je u nekim ustanovama i alternativnim oblicima zbrinjavanja briga razvijena. Ne postoji sustavno rješenje koje bi mladima osiguralo mogućnost zaposlenja i stambeno zbrinjavanje ili olakšice pri ostvarivanju navedenog, iako u tome određenu ulogu i doprinos daju nevladine organizacije koje se posebno bave pružanjem podrške djeci bez roditeljske skrbi nakon punoljetnost, što nije dovoljno. Stoga će predmet ovog istraživanja biti odnos društva, odnosno vladinog i nevladinog sektora prema djeci bez roditeljske skrbi nakon punoljetnosti te sposobljenosti ove skupine djece za samostalan život i nošenje s problemima i teškoćama s kojima se suočavaju u svakodnevnom životu.

2.1. Kategorijalno pojmovni sustav

Osnovni pojmovi koji će se koristit u ovom radu:

Roditeljska skrb – predstavlja skup odgovornosti, dužnosti i prava roditelja koje imaju za cilj zaštitu osobnih i imovinskih prava i interesa (čl. 129. st. 1. OZ FBiH).

Dijete bez roditeljske skrbi – Dijete bez roditeljskog staranja je dijete bez oba roditelja, nepoznatih roditelja, napušteno od roditelja lišenih roditeljskih prava i roditelja spriječenih da vrše roditeljsku dužnost (Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite obitelji sa djecom, čl. 13. st. 1). Sukladno tome, dijete bez roditeljske skrbi je malodobna osoba koje se stavlja pod skrbništvo sukladno odredbama OZ FBiH (čl. 186).

3. Cilj istraživanja

Naučni cilj ovog istraživanja je ispitati odnos društva u zaštiti najboljeg interesa djece bez roditeljske skrbi nakon punoljetnosti. Odnosno, cilj je kroz zakonske odredbe i iskustva djece bez roditeljske skrbi koja su stekla punoljetstvo ispitati determinante odgoja te izazove i potrebe s kojima se suočavaju kroz život.

Društveni cilj istraživanja jeste doprinijeti da djeca bez roditeljske skrbi dobiju najbolji mogući odgoj i skrb, kako kroz izvaninstitucionalni tako i kroz institucionalni odgoj i zaštitu. S tim u vezi, prikupljeni podaci mogu doprinijeti u rješavanju konkretnih problema zaštite djece bez roditeljske skrbi, posebno vladinim i nevladinim organizacijama kako bi unaprijedile svoje djelovanje u kontekstu zaštite djece bez roditeljske skrbi, s posebnim fokusom na mlade koji su u procesu osamostaljivanja.

4. Sustav hipotezi

4.1. Generalna hipoteza

Društveni odnos i briga društva prema djeci bez roditeljske skrbi nakon punoljetnosti nije na zadovoljavajućem nivou, tako da je ova skupina djece u najvećem broju slučajeva prepuštena sama sebi.

4.2. Posebne hipoteze

- Zakonski propisi Federacije Bosne i Hercegovine u svojim odredbama propisuju poštivanje principa najboljih interesa djece bez roditeljske skrbi nakon punoljetnosti.
- Na državom nivou postoji više usvojenih dokumenata i strategija za pružanje pomoći djeci bez roditeljske skrbi nakon punoljetnosti.
- U Bosni i Hercegovini sva djeca bez roditeljske skrbi imaju jednake mogućnosti nakon punoljetnosti pri zapošljavanju i daljem školovanju.
- Djeca bez roditeljske skrbi nakon punoljetnosti su u potpunosti osposobljena i spremna na samostalan život.

4.3. Sustav indikatora

Indikatori odnosno pokazatelji u ovom istraživanju su:

- podaci dobiveni od strane ispitanika, putem anketnog istraživanja;
- relevantni dokumenti, zakonske odredbe i druga istraživanja na temu socijalne skrbi djece bez roditeljske skrbi.

5. Način istraživanja

U radu su primijenjene sljedeće metode: metoda analize sadržaja, metoda sinteze, metoda dedukcije, metoda upitnika, komparativna i usporedno pravna metoda, te statistička metoda.

- *Metoda analize* korištena je prilikom razmatranja najvažnijih elemenata zaštite djece bez roditeljske skrbi i definiranju osnovnih pojmoveva kao polazišta samog istraživanja.
- *Metoda sinteze* korištena je kao povezivanje ka konstruiranju ili rekonstruiranju cjelovitog objekta, pojave ili događaja (Žugaj i sur., 2006, str. 56). Metoda sinteza je omogućila povezivanje podataka u teorijskom djelu rada, kao i uklapanje dobivenih rezultata istraživanja u empirijskom djelu koji će pomoći pri dokazivanju ili opovrgavanju hipoteze.
- *Metoda dedukcije* korištena je za sagledavanje generalnih problema u navedenoj oblasti na osnovu kojih su doneseni pojedinačni zaključci;
- *Metoda upitnika* je korištena kako bi prikupili podatke o iskustvima, očekivanjima i izazovima koja mladi bez roditeljske skrbi imaju nakon stjecanja punoljetnosti. Za potrebe ovog istraživanja kreiran je poseban *anketni upitnik* koji se sastoji od 17 čestica.
- *Komparativna i usporedno pravna metoda* korištena je posebno za uspoređivanje odnosno usporedno pravna analiza usklađenosti zakonodavstva Federacije BiH s odgovarajućim međunarodnim standardima.
- *Statistička metoda*

6. Vremensko i prostorno određenje istraživanja

Istraživanja se provelo u razdoblju od mjesec dana i to od 1.2.2022. godine do 28.2.2022. godine. Što se tiče prostornog određenja istraživanja, istraživanje je rađeno elektronskim putem, a proslijeđeno je ispitanicima koji su stekli punoljetnost bez roditeljske skrbi na FBiH.

DRUGI DIO

Određenje i zaštita djeteta bez roditeljske skrbi

1. Određenje djeteta bez roditeljske skrbi

Određivanje pojma djeteta bez roditeljske skrbi zavisi od sustava dječje zaštite i zakonodavstva određene države (UNICEF, 2017, str. 10). Roditelji ili zakonski skrbnici imaju primarnu ulogu za razvoj i odgoj djeteta. Međutim, u situacijama kada ta skrb izostane, nadležne institucije moraju osigurati odgovarajuću pomoć djeci koja su uskraćena za roditeljsku skrb.

Prema Zakonu o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i obitelji sa djecom FBiH „dijete bez roditeljske skrbi je:

- dijete bez oba roditelja (djeca koja nemaju žive roditelje);
- dijete čiji su roditelji nepoznati;
- dijete napušteno od roditelja lišenih roditeljskog prava (radi se o djetetu koje ima žive roditelje, ali su oni svoje roditeljske obveze prema njemu zanemarili);
- dijete roditelja spriječenih da vrše roditeljsku dužnost (roditelji kojima su spriječena ili oduzeta roditeljska prava, roditelji koji su na duljem boravku na bolničkom liječenju, izdržavanju zatvorske kazne i slično)“ (čl. 13. st. 1).

OZ FBiH daje definiciju djeteta bez roditeljske skrbi, koja je implicirana odredbama o razlozima za stavljanje pod skrbništvo malodobnih osoba, s tim u vezi pod skrbništvo će se staviti sljedeće malodobne osobe:

- a. „čiji su roditelji umrli, nestali, nepoznati ili nepoznatog boravišta dulje od tri mjeseca;
- b. čijim roditeljima je oduzeta roditeljska skrb;
- c. čiji roditelji nisu stekli poslovnu sposobnost ili im je ona oduzeta ili ograničena;
- d. čiji roditelji su odsutni, spriječeni ili nesposobni redovito skrbiti o svom djetetu, a nisu povjerili njegovo čuvanje i odgoj osobi za koju je organ skrbništva utvrdio da ispunjava uvjete za skrbnika.“ (čl. 186).

Navedene zakonske odredbe govore da su ključne dvije grupe razloga koji uzrokuju da roditelji zanemare skrb o djetetu, odnosno kada se uopće ne skrbe o djetetu. Te dvije grupe razloga su:

1. uzroci vezani za osobnost roditelja i
2. uzroci vezani za osobnost djeteta.

Postoji niz uzroka koji su vezani za osobnost roditelja, od kojih se kao najznačajniji izdvajaju:

- faktički uzroci – radi se o situacijama kada su roditelji ili u potpunosti nestali, ili oko njihovog povratka postoji određena neizvjesnost jer su otišli na privremeni rad u inozemstvo, ili su u izbjeglištvu i slično;
- prirodni uzroci – radi se o uzrocima koji se vezuju za masovne migracije, nesreću, zatim za smrt roditelja, kao i situacije gdje su roditelji nepoznati od rođenja djeteta, te napuštanje i odvajanje djece kao posljedica ratnih djelovanja;
- uzroci socijalne prirode – radi se o uvjetima života koji negativno utiču na razvoj djeteta, poput teških stambenih, ekonomskih, obrazovnih i drugih uvjeta života;
- uzroci zdravstvene prirode – poput duševnih oboljenja, mentalne zaostalosti, teške fizičke ili zarazne bolesti jednog ili oba roditelja;
- uzroci pravne prirode – radi se o nekoliko situacija, poput proglašenja nestalih roditelja za umrle, zatim lišavanje ili ograničavanje poslovne sposobnosti roditelja, lišavanje ili ograničavanje prava na vršenje roditeljske skrbi, izdvajanje djeteta iz obitelji uslijed nezdrave obiteljske atmosfere i uslijed teških sukoba između roditelja (Save the Children, 2010, str. 7).

U tom kontekstu ako analiziramo zakonodavstvo i strateške dokumente na nivou BiH, jasno je da postoji kompleksnost pravnog okvira ali i visok nivo neujednačenosti pravnih pojmova i procedura koje dovode do stalnih izmjena i dopuna zakona o pravima djece i diskriminaciji u praksi (Krunić i sur., 2009, str. 22).

Bosna i Hercegovina je 1993. godine ratificirala međunarodnu KPD, čime se stvorila obaveza države da svoje zakonodavstvo uskladi sa odredbama KPD te osigura efikasnu implementaciju primijenjenih odredbi KPD-a (Krunić et al., 2009, str. 46). Ratifikacija KPD-a bila je izuzetno važna za BiH obzirom da je mnogo djece nakon rata ostalo bez roditelja i skrbništva iz nekog razloga, te je ratifikacija i primjena KPD-a kroz domaće zakonodavstvo bila odlična baza za uređenje navedene oblasti.

Rezultati istraživanja pod nazivom „Analiza položaja djece bez roditeljske skrbi i/ili djece kojoj prijeti gubitak roditeljske skrbi zasnovana na pravima djece“ provedenih od strane osoblja SOS dječjih sela (Selimović & Sofović, 2010), pokazuju da je situacija u BiH takva da se djeca veoma rijetko uključuju u značajna pitanja koja se tiču njihovih života, a sama su izložena raznim oblicima diskriminacije, kao i raznim vrstama nasilja. Kršenje osnovnih prava djece bez roditeljske skrbi je naročito uočljivo u institucijama socijalne zaštite jer se djeci onemogućava da učestvuju u organiziranju svog života (tu se prije svega misli na

osnovne svakodnevne aktivnosti, biranje obuće i odjeće kao i jelovnika) zatim onemogućavanje stjecanja osnovnih životnih vještina (priprema hrane, stjecanje samopouzdanja, sposobljavanje za samostalan život i slično). Negativna strana institucionalizacije djece bez roditeljske skrbi se ogleda u čestoj stigmatizaciji takve djece u lokalnoj zajednici, što dovodi do njihove izoliranosti u društvu, kao i podsmjehu od vršnjaka u školi ili na fakultetu (Cvejić – Jančić, 2004, str. 22).

Kod posvojenja djece kao alternativnog oblika zbrinjavanja djece, u velikoj mjeri je zastupljena diskriminacija, a naročito kada se uzme u obzir komplikirani sustav u Bosni i Hercegovini gdje nije moguće tako lako posvojiti dijete iz drugog entiteta. Dakle postoje određene prepreke, pa je tako Obiteljskim zakonom RS-a predviđeno da posvojitelj može biti samo državljanin RS-a, što automatski isključuje državljane Federacije BiH. U pogledu zakonodavstva među entitetima postoji razilaženje i kod uzrasta djece koja se posvajaju. Pa se tako u RS-u djeca starija od 5 godina ne mogu potpuno posvojiti (čl. 157), dok je u Federaciji BiH ta granica za djecu stariju od 10 godina (OZ FBiH, čl. 101). Uzimajući u obzir praksu, može se uvidjeti da se često i ne koristi dana mogućnost oduzimanja prava vođenja roditeljske skrbi.

Oduzeta ili ograničena poslovna sposobnost roditelja je jedan od razloga koji ih sprečava da obavljaju svoju roditeljsku dužnost na način koji je najbolji za razvoj i odgoj djeteta. Oduzimanje poslovne sposobnosti roditelja definirano je i OZ FBiH u kojem se navodi da punoljetnoj osobi koja zbog duševne bolesti, zaostalog duševnog razvoja ili prekomjernog uživanja alkohola ili opojnih droga, senilnosti ili drugih uzroka nije sposobna sama se brinuti o svojim pravima i interesima oduzima se poslovna sposobnost (čl. 192. st. 1). Iz navedenog možemo zaključiti da u situacijama ograničene poslovne sposobnosti roditelja, prvenstveno se mora voditi računa o socijalnom, psihičkom i fizičkom stanju djeteta tj. dijete ne smije i ne može biti zapostavljeno. Kada se pojave navedeni slučajevi zaštita djeteta treba da se ostvari na drugi način i to:

- izvaninstitucionalno (posvojenje i udomiteljstvo koje može biti nesrođničko i srođničko, s obzirom na status) i
- institucionalno (smještaj djeteta u neku od institucija koja se bavi zaštitom i zbrinjavanjem djece bez roditeljske skrbi).

Blaži stupanj nesposobnosti može biti također izazvan svim gore navedenim razlozima. Zakon normira mogućnost da se osobi ograniči poslovna sposobnost na temelju

članka 192. stavak 2. OZ FBiH, ako navedeni uzroci mogu jednu osobu dovesti u stanje u kojem ona neposredno ugrožava svoja prava i interesu ili prava i interesu drugih osoba. Roditeljska skrb u interesu djeteta u slučaju navedenih spriječenosti je takva da se ne može efikasno, kontinuirano brinuti o osobnosti djeteta i njegovoj imovini. Često je slučaj da ovakva faktička ili pravna spriječenost postoji sa strane oba roditelja. Kada se ovakav slučaj pojavi, zaštita interesa djeteta se ostvaruje na drugi način, smještanjem djeteta u drugu obitelj, otvaranjem skrbništva nad djetetom, posvojenjem djeteta. Razlozi ekonomске prirode su glavni u Bosni i Hercegovini kada je u pitanju status djece bez roditeljske skrbi. Odluka roditelja da dijete bude smješteno u instituciji do dva mjeseca su determinirani uzrocima materijalne i ekonomске prirode, na primjer radi odlaska roditelja u inozemstvu radi posla, i to u čak 33% slučajeva, prema istraživanjima Centara za socijalni rad u Bosni i Hercegovini. Smrt roditelja, zanemarivanje i zapuštanje djece su ostali razlozi koji dovode do potrebe za alternativnom brigom i zaštitom djeteta.

Prema istraživanju UNICEF-a (2017) „Situacijska analiza o djeci po rizikom od gubitka obiteljske brige i djeci bez roditeljske skrbi u BiH“, navodi se da je 24% djece bez roditeljske skrbi nemaju žive roditelje, dok taj postotak kod djece sa poteškoćama u razvoju iznosi 15%. Nadalje, u istom istraživanju se navodi da su Centri za socijalni rad u BiH prijavili čak 33% slučajeva gdje je loš materijalni položaj roditelja razlog zašto djeca budu smještena u ustanovu (Unicef, 2017. str. 11).

2. Socio-pedagoški mehanizmi zaštite djece bez roditeljske skrbi

Prije svega, važno je napomenuti da svi mehanizmi zaštite djece bez roditeljske skrbi imaju jednu zajedničku karakteristiku, a to je pružanje pomoći djeci koja se nalaze u toj situaciji. U BiH odgovornost za pružanje zaštite djece bez roditeljske skrbi je u nadležnosti entiteta, odnosno resornih ministarstava na entitetskom nivou.

Socio-pedagoški mehanizmi zaštite imaju funkciju da djeci bez roditeljske skrbi omoguće normalan socijalni i pedagoški razvoj. Prema OZ FBiH, Centar za socijalni rad ima važnu funkciju kao organ skrbništva, koji u velikom broju slučajeva pruža zaštitu i pomoći djeci bez roditeljske skrbi (čl. 5. st. 1). Centar za socijalni rad je taj koji prvi intervenira u slučaju kršenja prava djeteta, odnosno kada se roditelji neadekvatno odnose prema djeci, gdje se kao posljedica javlja zapostavljanje njege djeteta, napuštanje ili zlostavljanje (Arula, 2006).

Centar za socijalni rad svojim aktivnostima pokušava da normalizira odnose u disfunkcionalnim obiteljima, kako bi roditelji ponovo počeli na adekvatan način obavljati svoje roditeljske dužnosti. U slučajevima da navedene aktivnosti ne daju rezultate, Centar za socijalni rad poduzima pravne mjere ograničavanja ili potpunog uskraćivanja roditeljskog prava. Ono što je najvažnije u svemu navedenom jeste da je obavezno da na prvom mjestu bude interes i zaštita djeteta. O tome koji će oblik zaštite biti primijenjen odlučuje organ skrbništva nakon timskih razmatranja svakog pojedinačnog slučaja kako bi ta odluka bila u skladu s potrebama djeteta koje će biti zbrinuto (Arula, 2006).

Objektivno promatrano može se uočiti da su socio-pedagoški mehanizmi u Bosni i Hercegovini nedovoljno zastupljeni, jer je zakonski okvir djelovanja sužen i ne definira mnoge aktivnosti u ovom pogledu. Osim OZ FBiH, ne postoji niti jedan zakon ili podzakonski akt koji detaljnije definira zaštitu djece bez roditeljske skrbi. Osim toga, ovlasti Centra za socijalni rad trebaju biti veće, jer u mnogo slučajeva Centar za socijalni rad bude nemoćan pred određenim problemom.

Koncept zaštite djece bez roditeljske skrbi i obitelji pod rizikom na prvom mjestu zahtjeva kreiranje takvog sustava zaštite koji će moći optimalno odgovoriti na potrebe djeteta u njegovojoj biološkoj obitelji, odnosno da se zadovolje sve potrebe djeteta ukoliko se ono mora razdvojiti od roditelja vodieći računa da sve poduzete mjere moraju biti u najboljem interesu svakog pojedinačnog djeteta. Tako npr. socio-pedagoški mehanizmi koji se ovdje ističu kao najznačajniji u kontekstu zbrinjavanja djece i ostvarivanja njihovog najboljeg interesa se odnose na:

- favoriziranje obiteljskih oblika zbrinjavanja djece bez roditeljske skrbi;
- transformacija velikih institucija u male smještajne kapacitete – svi resursi i kapaciteti u ovakvim uvjetima života za djecu treba da budu usmjereni na stvaranje uvjeta koji će biti u najboljem interesu djeteta;
- aktivnosti koje su primarno usmjerene na to da se na razdvajanje roditelja od djece djeluje preventivno (Popović & Zloković, 2007, str. 36).

Konkretni ciljevi svih institucija u BiH, kako državnih tako i nevladinih, trebaju biti usmjereni na kreiranje pravnih i stručnih kriterija, zatim definiranje dinamike i nositelja reformskih inicijativa i programa, a sve sa svrhom da se ostvari što ravnopravnija i potpunija socijalna zaštita djece bez roditeljske skrbi. U istom kontekstu kad su u pitanju prava na uzdržavanje punoljetne djece, što je zapravo obiteljsko-pravni institut, koji je često zastupljen

u praksi. Razlog tome jeste da veliki dio djece starije od osamnaest godina nema finansijsku stabilnost (npr. daljnje obrazovanje/studiranje ili se pak ne može zaposliti odmah nakon završene srednje škole). Međutim, suvremeni uvjeti obilježeni raznim krizama odražavaju se i na ostvarivanje prava uzdržavanja ove skupine mlađih. Često se dešava da roditelji ne mogu uzdržavati dijete zbog gubitka posla ili se radi o nemogućnosti zaposlenja mlađih ili iz nekih drugih razloga. Navedeni problem je, s obzirom da je sve veći finansijski pritisak na obitelji, posebno prisutan u nerazvijenim zemljama (Winkler, 2014, str. 144). Problem zaštite djece bez roditeljske skrbi kao i napuštanje djece je problem u kojem moraju biti uključeni svi akteri (institucije, država, roditelji, pedagozi, socioolozi i drugi). Prije svega potrebno je stvoriti kvalitetan sustav koji ima mogućnost da odgovori na sve izazove. Posljedice koje nastaju kao proces izostanka roditeljske brige u većini slučajeva nisu povoljne za socijalni i pedagoški razvoj djeteta. Problem zaštite djece bez roditeljske skrbi moguće je riješiti u slučajevima kada se brzo i na vrijeme reagira, ali isto tako u većini slučajeva je teško problem zapaziti na vrijeme. Rano otkrivanje i prevencija napuštanja i zapostavljanja djece u Bosni i Hercegovini je proces koji karakterizira slaba organizacija i neefikasnost. Kako bi popravili takvu situaciju potrebna je povezanost svih institucija tj. institucija na svim nivoima vlasti, kao i institucija koje su direktno povezane sa obitelji i djecom (dom zdravlja, socijalna služba, obrazovne institucije, pravosudni sustav i slično).

3. Oblici zaštite djece bez roditeljske skrbi

U zakonodavnom okviru u Bosne i Hercegovine postoje dva osnovna oblika zaštite djece bez roditeljske skrbi, a to su:

1. institucionalni oblik;
2. izvaninstitucionalni oblik.

Karakteristika oblika zaštite jeste da bez obzira kojem obliku zaštite pripada, sva djeca moraju biti stavljena pod skrbništvo.

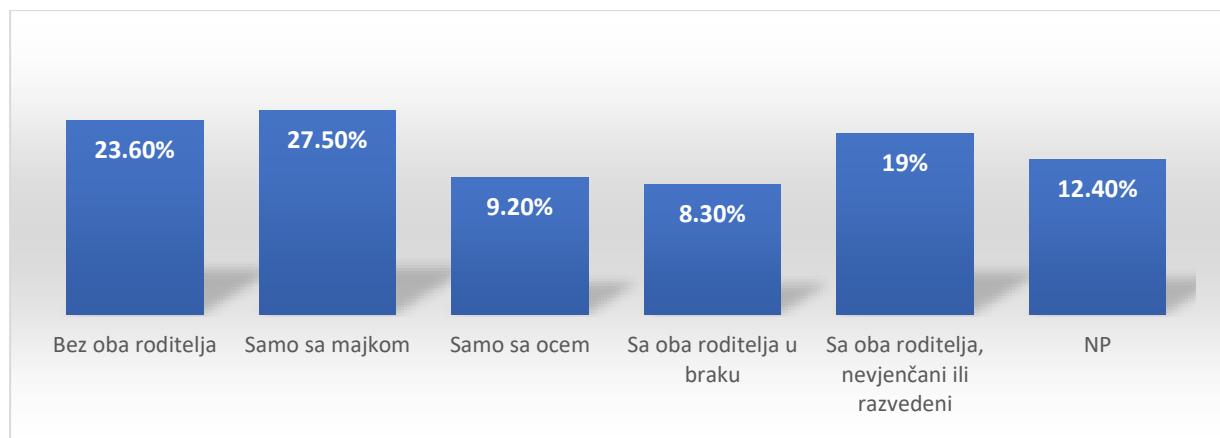
Institucionalni oblik podrazumijeva smještaj djece u neku od institucija koja se bavi zaštitom i zbrinjavanjem djece bez roditeljske skrbi. Institucionalni oblik zbrinjavanja definiran je Zakonom o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rada i zaštite obitelji s djecom FBiH. Navedenim zakonom detaljno se propisuje da smještaj u ustanovu socijalne zaštite mogu ostvariti djeca i odrasle osobe kojima je potrebna stalna briga i pomoć u

zadovoljavaju njihovih životnih potreba, a ne mogu ih dobiti u vlastitoj ili drugoj obitelji ili na drugi način (čl. 41).

S druge strane izvaninstitucionalni oblici su oni oblici koji podrazumijevaju zaštitu djece bez roditeljske skrbi izvan socijalne ili neke druge institucije tj. zbrinjavanje djece kod drugih obitelji ili skrbnika. Prema OZ FBiH i ZOU FBiH postoje dva oblika izvaninstitucionalnog zbrinjavanja i to: posvojenje i udomiteljstvo. Prema OZ FBiH, posvojenje se može zasnovati kao nepotpuno i potpuno (čl. 91. st. 2). S druge strane udomiteljstvo može biti nesrodničko i srodnicičko, s obzirom na status prema ZOU FBiH (čl. 13).

Prema istraživanju UNICEF-a (2017) „Situacijska analiza o djeci po rizikom od gubitka obiteljske brige i djeci bez roditeljske skrbi u Bosni i Hercegovini“, najveći broj djece koji se nalazi u sustavu alternativnog zbrinjavanja ima bar jednog živog roditelja, a od toga je 72% djece je sa teškoćama u razvoju, dok se smrt oba roditelja javlja samo kao jedan od razloga za alternativno zbrinjavanje djece.

Grafikon broj 1: Podaci o roditeljima djece bez roditeljske skrbi

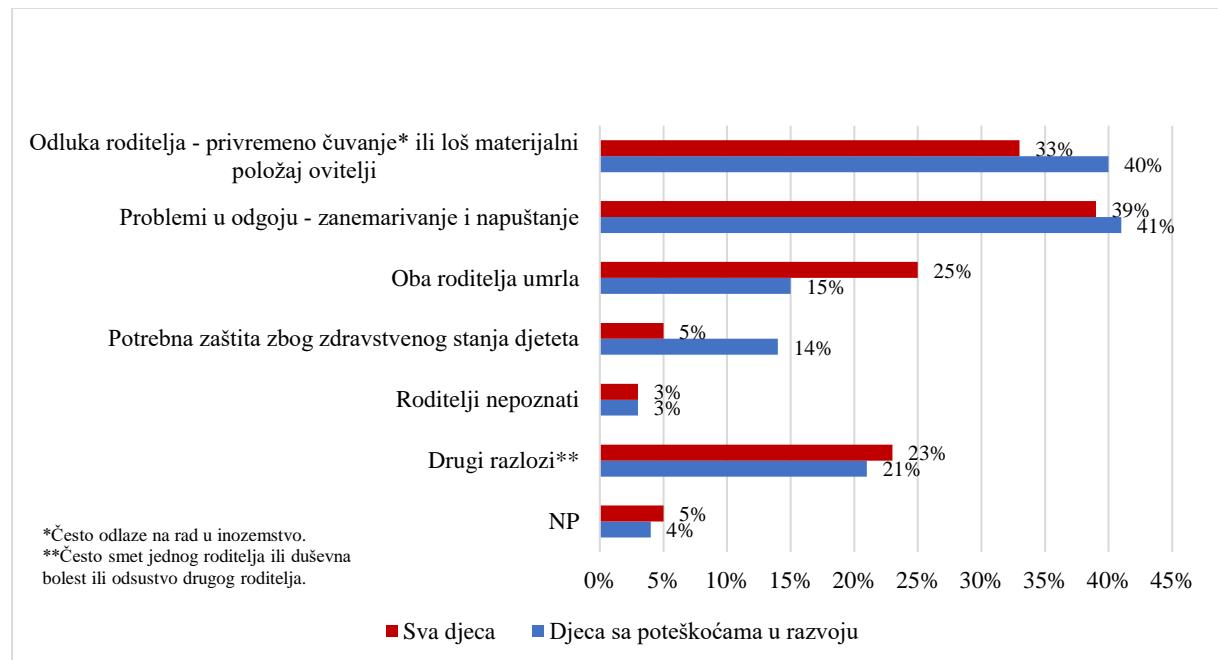

Izvor: UNICEF, (2017), „Situacijska analiza o djeci pod rizikom od gubitka obiteljske brige i djeci bez roditeljske skrbi u Bosni i Hercegovini“, str. 27.

Iz prethodnog grafikona možemo uočiti da čak 27,5% djece živi samo sa majkom, dok 23,6% djece živi bez oba roditelja. Možemo primijetiti, da preko 50% djece nema potpunu obitelj, što definitivno utiče na razvoj i skrb djece. S druge strane samo 8,3% djece imaju oba roditelja koji su u braku. Razlog zašto je veliki broj nepotpunih obitelji u kojim djeca

odrastaju je mnogo, prije svega razvodi brakova, smrt jednog od roditelja, napuštanje obitelji i sl. Međutim, ono što možemo primijetiti jeste da se naše društvo nalazi u jednom ozbiljnном problemu, jer se prije svega država mora pobrinuti za djecu koja nemaju potpunu skrb, a njih je kako možemo vidjeti prema navedenom istraživanju preko 50%.

Grafikon broj 2: Udio odgovora za svaki od razloga zbrinjavanja djece u sustav alternativne brige

Izvor: UNICEF, (2017), „Situacijska analiza o djeci pod rizikom od gubitka obiteljske brige i djeci bez roditeljske skrbi u Bosni i Hercegovini“, str. 27.

Prethodni grafikon pokazuje razloge i faktore rizika za zbrinjavanje djece bez roditeljske skrbi u sustavu alternativne brige. Najčešći razlozi koji su problemi u odgoju tj. zanemarivanje i napuštanje (39%). Navedeni razlog je najčešći i kod djece s teškoćama u razvoju (41%).

Obzirom na trenutnu ekonomsku situaciju u našoj zemlji, ne čudi podatak da 33% ispitanika smatra da je razlog zbrinjavanja djece u sustav alternativne brige privremeno čuvanje ili loši materijalni položaj obitelji. Smatram da je nažalost ovo rizik koji će u narednom periodu biti dominantan, jer je život u Bosni i Hercegovini sve teži zbog ekonomske situacije.

Faktor zbrinjavanja djece u sustav alternativne brige „oba roditelja umrla“ također bilježi visok postotak od 25%. Smatram da na ovaj faktor ne možemo mnogo uticati, ali se svakako može više istraživati i pokušati preventivno djelovati.

Također, prethodni grafikon nam jasno pokazuje i da u Bosni i Hercegovini postoji ozbiljan problem kojem državne institucije moraju posvetiti mnogo više pažnje nego što je to bio slučaj do sada. Ukoliko se ne djeluje na vrijeme, u budućnosti ćemo imati još veće poražavajuće statističke podatke. Potrebno je da država više ulaze sredstava u razvoj centara za socijalni rad, za obuku pedagoga, psihologa i drugi stručnih lica kao i da prati pozitivne prakse drugih razvijenih zemalja i sustava.

U Bosni i Hercegovini do sada nije rađeno mnogo ozbiljnih istraživanja koja su se bavila pitanjima brige djece bez roditeljske skrbi. Poželjno bi bilo da se na nivou resornih ministarstava godišnje kreiraju analize i izvješća kojim bi se detaljnije prikazala problematika zbrinjavanja djece bez roditeljske skrbi.

Prema Zakonu o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite obitelji s djecom FBiH, Centar za socijalni rad, koji je smjestio lice u ustanovu, dužan je, radi brige, zaštite, liječenja fizičkog ili mentalnog zdravlja te osobe, pratiti njen tretman u ustanovi (čl. 42. st. 2). Međutim, obzirom na sve veći priliv djece u ustanove u koje se upute na zahtjev Centra za socijalni rad, često se javljaju problemi kapaciteta. Prema navedenom zakonu, ustanova je dužna primiti na smještaj osobu koju uputi Centar za socijalni rad (čl. 43. st. 2). Izuzetno navedene odredbe, ustanova može uskratiti prijem upućene osobe u slučaju popunjenoštiti kapaciteta, kao i u slučaju da, s obzirom na svoju djelatnost, nije u mogućnosti pružiti odgovarajuće usluge korisniku (čl. 43. st. 3). Shodno navedenom, potrebno je vršiti permanentna istraživanja i statistička praćenja problema zbrinjavanja djece bez roditeljske skrbi, kako bi se mogli rasteretiti i proširiti kapaciteti, odnosno kako bi svako dijete dobilo adekvatnu skrb.

Zanimljivo istraživanje sprovedeno je od stručnog tima UNICEF-a (2017.) pod nazivom „Situacijska analiza o djeci pod rizikom od gubitka obiteljske brige i djeci bez roditeljske skrbi u Bosni i Hercegovini“, koje se bavi statističkim podacima kao i anketnim istraživanjem, odnosno ispitivanjem stavova djece i skrbnika. Prema informacijama od strane Centra za socijalni rad u 2016. godini 48,5% registrirane djece bez roditeljske skrbi bilo je smješteno u neku od ustanova za zbrinjavanje (UNICEF, 2017; str. 12). Ovo nam može biti jasan pokazatelj da je u pitanju visok postotak djece smještene u neku od ustanova.

Neophodno je raditi na preventivnim mjerama kao i na poboljšanju ekomske situacije, kako bi se navedeni postotak smanjio.

Osim institucionalnog zbrinjavanja djece bez roditeljske skrbi u BiH, postoji i drugi oblik, a to je izvaninstitucionalni koji se realizira kroz posvojenje i udomiteljstvo. Udomiteljstvo prije svega omogućava djeci odrastanje u obiteljskom okruženju. Kvalitetniji zakonodavni okvir i zajednički rad vladinih i nevladinih organizacija na jačanju udomiteljstva omogućavaju da se djece osjećaju sigurnije, ali i da dođe do povećanja djece u udomiteljskim obiteljima. Udomiteljstvo je zasigurno jedna od kvalitetnih determinanti socijalnog razvoja i boljeg zdravstvenog stanja djece bez roditeljske skrbi (Dirkriminacija.ba, 2019)¹. Također, i ovdje se možemo vratiti na rezultate već spomenutog istraživanja provedenog od strane stručnom timu UNICEF-a (2017.) pod nazivom „Situacijska analiza o djeci pod rizikom od gubitka obiteljske brige i djeci bez roditeljske skrbi u Bosni i Hercegovini“, koji nam pokazuju da je 35,5% djece bez roditeljske skrbi zbrinuto kod srodnika, a 9,8% djece je bilo u udomiteljskim obiteljima.

¹ Dostpuno na: <https://www.diskriminacija.ba/teme/hraniteljstvo-nije-ni%A1ta-drugo-do-roditeljstvo-i-veoma-odgovorno> (10.9.2021)

TREĆI DIO

Način odgoja i zaštite djece bez roditeljske skrbi

Shodno definicijama KPD-a i različitim analitičkim spoznajama razvojne psihologije, nesporno da je za dijete najkvalitetnija opcija da odrasta u harmoničnom obiteljskom okruženju. Međutim, za djecu koju roditelji zapostavljaju ili pak zlostavljaju, odnosno ne ispunjavaju svoje roditeljske obaveze, izdvajanje djeteta iz obitelji je jedino ispravno rješenje za daljnji njihov razvoj. Zadaća stručnjaka jeste da u svim intervencijama koje se dešavaju kod djece u rizičnim okolnostima ostvari ravnoteža između prava djeteta na život i obaveza države da zaštiti ta prava, pa čak i onda kad to znači izdvajanje djeteta iz primarne obitelji (Ajduković, 2004). KPD u mnogo svojih odredaba naglašava obavezu države prilikom poduzimanja raznoraznih mjera s ciljem ostvarivanja prava djeteta. Neke od najznačajnijih su: osiguranje razvoja ustanova i institucija, razvoj kapaciteta i službi za brigu i zaštitu djece, kreiranje nacionalnih tijela za zaštitu djece, kreiranje ombudsmani za prava djeteta, razvoj sudstva te visok nivo umreženosti socijalnih institucija i radnika (Miković, 2014).

Što se tiče najboljih interesa djece, a posebno djece bez roditeljske skrbi, ona su velikim dijelom uvjetovana ekonomskim i političkim determinantama u društvu, koje su posebno nepogodne u BiH. Na osnovu istraživanja o politici zaštite djece bez roditeljske skrbi u FBiH, ustanovljeno je da je princip najboljeg interesa djeteta najviše ugrožen zbog nerazvijenosti udomiteljstva i zakonskih propisa za posvajanje (Miković, 2014).

Dva osnovna oblika smještaja djeteta bez roditeljske skrbi su: izvaninstitucionalni i institucionalni oblik, pri čemu sva djeca, bez obzira kojim su od ova dva oblika zaštite obuhvaćena, moraju biti stavljena pod skrbništvo.

U izvaninstitucionalne oblike spadaju: posvojenje i udomiteljstvo koje može biti nesrođničko i srođničko, s obzirom na status. Nesrođničko udomiteljstvo je udomiteljstvo koje obavlja udomitelj koji nije u krvnom ili tazbinskom srodstvu s udomljenikom, dok se srođničko udomiteljstvo odnosi na udomiteljstvo koje obavlja udomitelj koji je u krvnom odnosno tazbinskom srodstvu s udomljenikom (ZOU FBiH, čl. 13 – 15).

Institucionalni oblik kao što samo ime govori podrazumijeva smještaj djeteta u neku od institucija koja se bavi zaštitom i zbrinjavanjem djece bez roditeljske skrbi. Djeca bez roditeljske skrbi koja su postala punoljetna, ukoliko nisu našla odgovarajuće zaposlenje u najvećem broju nemaju odgovarajuću zaštitu, iako posljednjih godina postoje određeni pokušaji da se za njih obezbjede određeni uslovi smještaja.

1. Izvaninstitucionalni odgoj i zaštita djece bez roditeljske skrbi

1.1. Posvojenje

Jedan od značajnijih oblika izvaninstitucionalnog odgoja i zaštite djece bez roditeljske skrbi jeste posvojenje kojim se zapravo stvara roditeljski odnos nove obitelji i djeteta. Posvojenjem se stvara institut zaštite djeteta koje se posvaja a sve u cilju nadoknađivanja nedostatka obitelji. Naravno da se želja za roditeljstvom i djecom ispunjava posvojenjem, ali se mora imati na umu da je osnovni razlog za posvojenje pružanje djetetu uvjeta za zdravo odrastanje u obiteljskom okruženju (Bubić & Traljić, 2007). Kao institut, posvojenje je definirano OZ FBiH u članku 91. st. 1. kao poseban oblik obiteljsko-pravne zaštite djece bez roditelja ili bez odgovarajuće roditeljske skrbi kojim se zasniva roditeljski, odnosno srodnički odnos. Ova tema je jako bitna i neophodno je skrenuti pažnju na nju. Zakoni koji su vezani za temu u praksi se ne pokazuju kao dostatni te se uočava potreba dopunjavanjem istih.

Važno je istaknuti da se posvojenje kao institut veže za djecu do 18 godine tj. do punoljetnosti, međutim zaštita djece se nastavlja i nakon punoljetnosti i to dok djeca ne steknu uvjete za samostalna život. Posvojitelji imaju obavezu da izdržavaju djecu u kontekstu obrazovanja i pomoći za samostalan život. Važno je istaknuti da posvojitelji zasnivanjem posvojenja stječu roditeljsku skrb koje je jednak roditeljskoj skrbi nastaloj prirodnim putem. Zaštita djece bez roditeljske skrbi se prema mnogim istraživanjima pokazala kao najuspješnija u kontekstu posvojenja.

Uvjeti koje osobe moraju ispuniti kako bi mogli biti posvojitelji prema OZ FBiH su zakonski negativno izloženi. Posvojitelj prema članku 97. stavka 1 i 2 ovog Zakona ne može biti:

- osoba kojoj je oduzeta roditeljska skrb;
- osoba kojoj je oduzeta ili ograničena poslovna sposobnost;
- osoba koja ne pruža dovoljno jamstva da će pravilno ostvarivati roditeljsku skrb;
- osoba kod čijeg bračnog partnera postoji jedna od gore navedenih okolnosti.

OZ FBiH također normira i koga se ne može posvojiti u članku 93. stavka 2:

- osoba ne može posvojiti srodnika po krvi u ravnoj crti, ni brata, ni sestru;
- skrbnik ne može posvojiti svog štićenika dok ga organ skrbništva ne razriješi dužnosti skrbnika.

Prema OZ FBiH, posvojitelji mogu biti državljeni Bosne i Hercegovine, ali i stranci mogu biti posvojitelji, s tim što stranac može posvojiti malodobno dijete samo ako je to u njegovom najboljem interesu, i ukoliko to dijete u Bosni i Hercegovini još uvijek nije pronašlo posvojitelja (čl. 95. st. 1-2). U pogledu dobne granice, nepotpuno se može posvojiti samo malodobno dijete, a ako se radi o potpunom posvojenju onda dijete do navršene desete godine života (čl. 101). Dijete koje još uvijek nije navršilo tri mjeseca nije moguće posvojiti, kao ni dijete čiji su roditelji malodobni, prije isteka roka od jedne godine od rođenja istog, ukoliko se ustanovi da obitelj ne želi da se brine o njemu (čl. 94. st. 1-2). Prilikom posvojenja, u svakom trenutku se pazi da ono bude u najboljem interesu djeteta koje se usvaja. Dijete čiji su roditelji nepoznati može biti posvojeno, ali tek po proteku tri mjeseca od njegovog napuštanja. (čl. 94. st. 3).

Uvjeti koji se traže na strani posvojitelja se prije svega odnose na godine, pa tako OZ FBiH u članku 96. stavka 1 i 3 normira da posvojiti može biti samo osoba u životnoj dobi od 25 do 45 godina, uz dodatni uvjet da je najmanje 18 godina posvojitelj stariji od posvojčeta. Također, dobna razlika između posvojitelja i posvojčeta ne smije biti ni veća od 45 godina, a posvojitelj u izuzetnim okolnostima može biti i osoba koja je starija od 45 godina. Posvojiti se može i dijete koje ima žive roditelje, i u normalnim okolnostima će biti obavezno pribaviti i njihovu suglasnost, ali postoje i iznimne situacije kada pristanak roditelja nije potreban prema članku 99. OZ FBIH:

- kada je roditelju oduzeta roditeljska skrb;
- kada ne živi s djetetom, a tri mjeseca je u većoj mjeri zapustio skrb o djetetu;
- kada je roditelj malodoban, a nije u stanju shvatiti značenje posvojenja;
- ukoliko je roditelju ograničena ili oduzeta poslovna sposobnost;
- kada je roditelju boravište nepoznato najmanje šest mjeseci, a u tom razdoblju se ne brine za dijete.

Shodno navedenom, evidentno je da je Zakon jasno i precizno definirao sve uvjete pod kojima se može izvršiti posvojenje u FBiH, a sve odredbe bi trebale biti u najboljem interesu djece. Promatrajući praksu, može se uvidjeti da je potrebno mnogo više i primjenjivati navedene odredbe u praksi kako bi se pomoglo i djeci i roditeljima koji žele posvojiti djecu. Često smo svjedoci da zbog nekih drugih razloga koji nisu zakonom definirani, potencijalni posvojitelji budu uskraćeni da posvoje dijete, iako su ispunili navedene zakonske odredbe. Stoga je poštivanje navedenih odredbi ključno u praksi, kao i uvid u praksu te uočavanje

nedostataka i dopunjavanje Zakona, prije svega od strane službenika koji se bave ovom tematikom.

Prema OZ FBiH, postoje dvije forme posvojenja, koje se razlikuju po obimu prava i obaveza između posvojitelja i posvojčeta (čl. 91. st. 2):

- potpuno – radi se o formi posvojenja gdje nastaju identični odnosi po svojim efektima između posvojitelja i njegovih srodnika s jedne strane i posvojčeta i njegovih potomaka s druge strane, a koji su identični kao kod krvnih srodnika. Do navršene desete godine života je moguće potpuno posvojiti dijete. Ovdje se radi o neraskidivom posvojenju i u potpunosti na posvojitelja prelazi roditeljska skrb bioloških roditelja.
- nepotpuno – ovim posvojenjem se zasnivaju odnosi srodstva kao i prava i dužnosti koje postoje između roditelja i djece po zakonu, a u ovom slučaju između posvojitelja i posvojčeta i njegovih potomaka. Do navršene osamnaeste godine života je moguće nepotpuno posvojiti dijete, čiji je pristanak potreban ukoliko je sposobno shvatiti značenje posvojenja i ukoliko je starije od deset godina života. Kod ovog oblika posvojenja, dijete zasniva odnos sa posvojiteljem i njihovim krvnim srodnicima, ali to ne isključuje odnose sa njegovim krvnim srodnicima, već se kod ove forme posvojenja javlja takozvani duplicit srodničkih odnosa. Kada nepotpuno posvojenje prestane biti korisno za posvojče, moguće ga je raskinuti.

Potpuno posvojiti dijete mogu, prema članku 102. OZ FBiH:

- bračni partneri zajednički;
- mačeha ili očuh djeteta koje se posvaja;
- izvanbračni partneri koji u izvanbračnoj zajednici žive najmanje pet godina.

Nepotpuno posvojiti dijete mogu, prema članku 104. stavka 2 OZ FBiH:

- bračni partneri zajednički;
- jedan bračni partner uz pristanak drugog;
- mačeha i očuh;
- lice koje nije u braku i izvanbračni partneri, s tim da izvanbračna zajednica mora trajati najmanje pet godina.

Sam proces posvojenja prolazi kroz četiri najznačajnije faze, koje će ovdje biti ukratko predstavljene (čl. 105-112):

1. pokretanje postupka – za vođenje postupka mjerodavan je organ skrbništva mjesta

prebivališta ili boravišta (ukoliko se prebivalište ne može utvrditi) i osoba koja želi posvojiti dijete predaje pismeni zahtjev organu skrbništva koji će pribaviti stručno mišljenje o podobnosti osobe te organ skrbništva na temelju pribavljenih dokaza utvrđuje jesu li ispunjeni uvjeti za zasnivanje posvojenja;

2. pripremne radnje – u postupku zasnivanja posvojenja svoj pristanak za posvojenje daju roditelji djeteta ukoliko su živi i sposobni (organ skrbništva upoznaje biološke roditelje s posljedicama davanja pristanka na posvojenje), bračni partner osobe koja namjerava posvojiti dijete i dijete (svoj pristanak daje nasamo bez nazočnosti bioloških roditelja i potencijalnih posvojitelja, uz pretpostavku da je sposobno shvati značenje posvojenja).
3. radnje u postupku – organ skrbništva dužan je upoznati roditelje djeteta, posvojitelje i dijete (ukoliko je starije od 10 godina) s pravnim posljedicama koje proizlaze iz posvojenja, kao i to da dijete do svoje navršene sedme godine treba biti upoznato s posvojenjem. Zakon predviđa probni smještaj prije donošenja rješenja o zasnivanju posvojenja, gdje će dakle posvojče provesti neko vrijeme kod posvojitelja, a za vrijeme trajanja tog smještaja, organ skrbništva će provjeriti ispravnost svog mišljenja o podobnosti posvojitelja i posvojčeta za nastanak budućeg roditeljskog odnosa. Šest mjeseci je maksimum trajanja probnog smještaja.
4. donošenje rješenja o zasnivanju posvojenja – posvojenje se smatra zasnovanim onog trenutka kada rješenje o zasnivanju posvojenja postane pravomoćno, posvojitelji imaju mogućnost izmjene osobnih podataka djeteta te dalje organ skrbništva dostavlja rješenje mjerodavnom matičaru radi upisa u matičnu knjigu.

Zakon je predvidio na najbolji mogući način faze posvojenja, gdje se zapravo može kristalno razjasniti da li su roditelji spremni za posvojenje djeteta ili ne. Svjedoci smo da mnogi roditelji odustanu nakon određenog vremena iz određenih razloga. Svakako je potrebno proći kroz sve navedene faze jer se na taj način i roditelji i djeca pripreme za budući obiteljski život.

1.2. Skrbništvo

Skrbništvo predstavlja jedan od alternativnih oblika zaštite djece bez roditeljske skrbi u slučajevima kada se roditelji ne mogu skrbiti za njih, iz određenih razloga. Pod skrbništvo se najčešće stavljuju djeca sa teškoćama u razvoju bez roditeljske skrbi, kako bi se imao netko brinuti o njihovim pravima i obavezama nakon stjecanja punoljetnosti. Poseban dio OZ FBiH je posvećen problemu skrbništva a sve odredbe važe i za mlade sa teškoćama u razvoju bez roditeljske skrbi.

Prema OZ FBiH, skrbništvo je prema zakonskoj definiciji oblik zaštite malodobnih osoba bez roditeljske skrbi i punoljetnih osoba koje nisu sposobne ili koje nisu u mogućnosti starati se o sebi, svojim pravima, interesima i obavezama (čl. 160. st. 1), odnosno koje nemaju poslovnu sposobnost, koje organ skrbništva procijeni da bi im trebao biti određen skrbnik. Prema zakonskoj definiciji, poslovna sposobnost je sposobnost samostalnog odlučivanja o pravima i obavezama i potpuno poslovno sposobna osoba može vlastitim izjavama volje da preuzima prava, prihvata obaveze i ulazi u različite pravne odnose. Nadalje, važno je istaknuti i šta se u zakonu podrazumijeva pod osobama kojima je oduzeta ili ograničena poslovna sposobnost, odnosno koji su to razlozi za oduzimanje i ograničavanje poslovne sposobnosti. Punoljetnoj osobi će poslovna sposobnost biti oduzeta iz sljedećih razloga jer nije sposobna brinuti se o svojim interesima i pravima (Buljubašić, 2004):

- duševna bolest;
- zaostali duševni razvoj;
- prekomjerno uživanje alkohola ili opojnih droga;
- senilnost i drugi uzroci.

Iz istih gore navedenih razloga osobi će biti ograničena poslovna sposobnost ukoliko zbog navedenih razloga neposredno ugrožava svoja prava ili interes ili prava i interese drugih osoba.

Pojam skrbništva u kontekstu djece bez roditeljske skrbi se može promatrati dvojako. Prvenstveno kroz situaciju kada se roditelji stavljuju pod skrbništvo, pa je to pokazatelj očekivanog trajanja ili trajnosti gubitka roditeljske skrbi, uslijed čega je za djecu potrebno tražiti druge opcije alternativne brige. Druga situacija je kada djeca napune 18 godina i treba da napuste ustanovu alternativnog zbrinjavanja, a nisu sposobna za samostalan život uslijed zaostalog duševnog razvoja ili duševne bolesti ili nekog sličnog razloga. Djeca i tipična i sa

teškoćama u razvoju se stavlju pod skrbništvo ukoliko su im roditelji umrli ili nepoznati, zatim ako su sami roditelji zatražili da djeca budu smještena u ustanovu alternativne brige na neko dulje vrijeme, te ako sudovi iz drugih razloga liše roditelje roditeljskih prava. Od ukupnog broja djece smještene u ustanovama alternativnog zbrinjavanja, više od dvije trećine su stavljena pod skrbništvo (Tabaković, 2019). Značajno manje su pod skrbništvom djeca starija od 18 godina koja su još uvijek u sustavu alternativnog zbrinjavanja, u odnosu na broj djece mlađe od 18 godina koja su stavljena pod skrbništvo, jer se tu uglavnom radi o djeci čiji su roditelji nepoznati ili su umrli. Vrlo rijetko će se pod skrbništvo staviti djeca, odnosno mladi koji su u ustanove alternativnog zbrinjavanja smješteni iz ekonomskih razloga, odnosno zbog loše finansijske situacije u obitelji. Oblik skrbništva pod koji se stavljaju ova djeca jeste direktni, odnosno neposredni, a pod njim se podrazumijeva da odgovornost za donošenje odluka o djetetu u potpunosti snosi organ skrbništva, a kod posrednog skrbništva i direktor ustanove i udomitelj imaju udio u odgovornosti za donošenje odluka (Tabaković, 2019).

1.3. Određenje i svrha skrbništva nad punoljetnim osobama

Odredbe OZ FBiH su jasne u pogledu svrhe skrbništva koja služi kao zamjena roditeljske skrbi, a sve u cilju zaštite osobnosti i interesa punoljetnih štićenika. Smisao organa skrbništva jeste (Bubić i sur., 2018):

- osiguranje zaštite štićenikove osobnosti (čl. 161);
- zaštita prava i interesa štićenika (čl. 171);
- liječenje i osposobljavanje za samostalan život i rad (čl. 161);
- ukoliko je posjeduje, zaštita štićenikove imovine (čl. 171).

Sve gore navedene radnje štićenik ne bi mogao sam obavljati uslijed raznih ograničenja (djeca sa teškoćama u razvoju), pa je zbog toga tu skrbnik koji će mu pomoći u skrbi o sebi, svojim pravima, interesima i obavezama. Ovdje je također važno istaknuti koje su to osobe čija se zaštita ostvaruje skrbništvom:

- malodobnici bez roditeljske skrbi koji nemaju roditelje ili se oni ne skrbe o njima;
- punoljetne osobe koje se nisu sposobne skrbiti same o sebi, svojim pravima, interesima i obavezama, a kojima je zbog toga oduzeta ili ograničena poslovna sposobnost;
- punoljetne osobe koje se iz bilo kojih razloga nisu u mogućnosti skrbiti o sebi, svojim

pravima, interesima i obavezama. Ovdje se radi o nemogućnosti, to jest spriječenosti poslovno sposobne osobe da se skrbi o svojim pravima i interesima (Tabaković, 2019).

Analizirajući OZ FBiH, prema Tabaković (2019) postoje tri vrste skrbništva, a kriterij podjele je razlog zbog kojeg se osoba stavlja pod skrbništvo i vezano je direktno za objekte skrbništva iznad navedene:

- skrbništvo nad malodobnim osobama (čl. 186);
- skrbništvo nad punoljetnim osobama kojima je oduzeta ili ograničena poslovna sposobnost (čl. 192);
- skrbništvo u posebnim slučajevima (čl. 197).

OZ FBiH definira da se skrbništvo kod punoljetne djece (osoba) najčešće javlja zbog duševne bolesti, zaostalog duševnog razvoja ili prekomjernog uživanja alkohola ili opojnih droga, ili drugih uzroka (čl. 192. st. 1). Skrbnik punoljetnoj djeci dužan je brinuti se o njihovoj sposobnosti, vodeći računa o uzrocima zbog kojeg je dijete pod skrbništvom, nastojeći da se uzroci otklone i da se dijete osposebi za samostalan život (čl. 193). Skrbnik punoljetne djece u dužnostima i pravima izjednačen je sa skrbnikom malodobne osobe koja nije navršila 14 godina života (čl. 194. st. 1).

Shodno navedenom, objektivno gledano, zakonski okvir nije precizno i jasno definirao pojam skrbništva nad punoljetnom djecom iako je sve veći broj ovih slučajeva u našoj državi. Punoljetna djeca ostaju prepuštena sama sebi pri čemu se njihovo stanje samo dodatno pogoršava. Potrebno je posebno definirati u kojim slučajevima počinje i prestaje skrbništvo nad punoljetnom djecom, a ne samo u slučajevima oduzimanja poslovne sposobnosti.

Organ skrbništva u Bosni i Hercegovini uređen je brojnim zakonskim i podzakonskim aktima, a kao izvori skrbničkog prava navode se direktni izvori skrbničkog prava (pisana pravila u koja spadaju ustav, zakoni, podzakonski akti i međunarodni ugovori), i supsidijarni, odnosno dopunski izvori prava pod kojima se podrazumijeva pravna nauka i sudska praksa. Postoje osnovni i dopunski zakoni koji se odnose na skrbničko pravo, a kao osnovni izvor prava ističe se OZ FBiH koji institut skrbništva u cijelosti uređuje.

Mnogi aspekti skrbničkog prava su uređeni dopunskim izvorima prava, među koje spadaju sljedeći zakoni:

- Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite obitelji sa

djecom (Službene novine Federacije BiH, broj: 36/99, 54/04 39/06 i 14/09);

- Zakon o zaštiti osoba sa duševnim smetnjama (Službene novine FBiH, broj: 37/01, 40/02, 52/11 i 14/13);
- Zakon o upravnom postupku (Službeni novine FBiH, broj: 2/98 i 48/99);
- Zakon o parničnom postupku (Službene novine FBiH, broj: 53/03, 73/05, 19/06, 98/15);
- Zakon o vanparničnom postupku (Službene novine FBiH. br. 2/98, 39/04 i 73/05, 80/14 i 11/21);
- Zakon o obligacionim odnosima (Službeni list RBiH broj: 2/92, 13/93 i 13/94, Službene novine FBiH, broj: 29/03 i 42/11);
- Zakon o rješavanju sukoba zakona s propisima drugih zemalja u određenim odnosima (Službeni list RBiH, broj: 2/92-5 i 13/94-189).

Izvori skrbničkog prava su i podzakonski akti, među kojima su najznačajniji sljedeći:

- Uputstvo o vođenju evidencije i dokumentacije o osobama stavljenim pod skrbništvo i o imovini štićenika (Službene novine Federacije BiH, broj: 17/06);
- Pravilnik o visini iznosa i načinu isplate mjesecne novčane naknade za rad skrbnika i osobe imenovane za vršenje dužnosti skrbnika u organu skrbništva (Službene novine FBiH, broj: 9/18).

Iako postoji dovoljan broj zakonskih i podzakonskih akata kao i ostalih pravilnika i uputstava za postupanje u procesu skrbništva, često smo svjedoci loše provedenog procesa skrbništva kao i zloupotrebe položaja. Ono što je najveći problem jeste što se često zaštita djece i njihov najbolji interes ne stavlja na prvo mjesto kao osnovni cilj procesa skrbništva. Poželjno je mnogo više pratiti prakse drugih zapadnoevropskih zemalja koje proces skrbništva kvalitetno provode u praksi, a sve u cilju zaštite interesa djece skrbnika.

1.4. Izbor i imenovanje skrbnika

Organ skrbništva je nadležan za imenovanje skrbnika štićeniku (OZ FBiH, čl. 165. st. 1), i njegova obaveza je da izabere onu osobu za koju utvrdi da ispunjava zakonske uvjete da bude skrbnik i za koju smatra da ima sve potrebne karakteristike da na najbolji način štiti prava i interes štićenika. Zakonska odredba OZ FBiH glasi: „Skrbnik je dužan savjesno se starati o osobnosti, pravima, obvezama i interesima štićenika i upravljati njegovom

imovinom, pri čemu je dužan uvažavati mišljenje štićenika koji je sposoban shvatiti o čemu se radi“ (čl. 171). Jednako tako, istim se zakonom izričito navodi koje osobe se ne mogu imenovati za skrbnika (čl. 169):

- osoba kojoj je oduzeto roditeljska skrb (ukoliko se osoba nije na adekvatan način brinula o vlastitoj djeci kao roditelj, nerealno je očekivati da će se bolje i odgovornije ponašati prema štićeniku);
- osoba kojoj je oduzeta ili ograničena poslovna sposobnost i čiji su interesi u suprotnosti sa interesima štićenika (osobi kojoj je oduzeta poslovna sposobnost i samoj mora biti imenovan skrbnik tako da je jasno zbog čega ona ne može nekome biti skrbnik. U slučaju sukoba interesa postoji zakonska prepreka za imenovanje te osobe za skrbnika, a može postojati ukoliko na primjer postoji spor iz nekog razloga između potencijalnog štićenika i skrbnika);;
- osoba od koje se, s obzirom na njeno ranije i sadašnje vladanje, lične osobine i odnose sa štićenikom i njegovim roditeljima, ne može očekivati da će pravilno izvršavati dužnosti skrbnika (dakle, nužno je da potencijalni skrbnik bude osoba koja je savjesna i odgovorna);
- osoba sa kojom je štićenik sklopio ugovor o doživotnom uzdržavanju (ovdje se radi o sukobu interesa, gdje davalac uzdržavanja – potencijalni skrbnik ima interes da što manje plati za uzdržavanje, a da dobije što više imovine primaoca uzdržavanja, pa opravdano postoji bojazan da davatelj uzdržavanja neće na prvo mjesto staviti interes štićenika).

Prema OZ FBiH, prilikom imenovanja skrbnika, praksa organa skrbništva je da prikupi mišljenje ukoliko je to moguće i od samog štićenika, ako je on sposoban i u stanju da shvati o čemu se radi, kao i obavezno od obitelji i bliskih srodnika štićenika (čl. 165. st. 3). Kroz praksu je uočeno da se mišljenje štićenika često ne poštuje, iako bi načelno to trebalo biti presudno u donošenju odluke o imenovanju skrbnika. Postupak imenovanja skrbnika karakterizira načelo žurnosti i oficijelnosti, a pokreće ga sam organ skrbništva kada dođe do saznanja, neposredno ili posredno da postoji osoba koju je potrebno staviti pod skrbništvo.

Skrbnik je prema OZ FBiH dužan savjesno se starati o osobnosti, pravima, obavezama i interesima štićenika i upravljati njegovom imovinom, pri čemu je dužan cijeniti mišljenje štićenika koji je sposoban shvatiti o čemu se radi (čl. 171). Navedena zakonska odrednica izuzetno važna za samu zaštitu i razvoj djece bez roditeljske skrbi, posebno nakon

punoljetnosti u slučajevima kada se ista ne osamostale. U ovako definiranom odnosu djeca će imati obiteljska prava, ali će biti i zaštićeni kao ravnopravan član obitelji. Možemo reći kako u praksi generalno funkcionira navedena definicija, jer skrbnici ni u kojem slučaju ne žele izgubiti skrbništvo.

1.5. Oduzimanje ili ograničenje poslovne sposobnosti

Poslovnu sposobnost osoba stječe punoljetnošću, a ukoliko se pojave razlozi za to, ista joj može biti oduzeta ili ograničena odlukom suda. Dakle, sa navršenih 18 godina se automatski stječe poslovna sposobnost, pa se zbog toga često promatra kao pravo koje se podrazumijeva, što nije slučaj (OZ FBiH, čl. 157. st. 1). Posljedice oduzimanja odnosno ograničavanja poslovne sposobnosti su izuzetno ozbiljne, i dovode tu osobu u stanje da više nisu same u mogućnosti da ostvare svoja osnovna ljudska prava, ukoliko joj ista odlukom suda bude oduzeta. Prema odredbama OZ FBiH, postoje dva stupnja oduzimanja poslovne sposobnosti:

- oduzimanje poslovne sposobnosti i
- ograničavanje poslovne sposobnosti.

Razlika između navedena dva nivoa se ogleda u obimu prava i radnji koje mogu poduzimati, pa tako osobe sa ograničenom poslovnom sposobnošću mogu određenim vrstama prava upravljati i raspolagati, dok osobe kojima je oduzeta poslovna sposobnost ne mogu svojevoljno poduzimati nikakve radnje. Osobe sa ograničenom poslovnom sposobnosti samostalno mogu davati izjave koje se tiču njihovih ličnih stanja, ukoliko odlukom skrbništva ili zakonom nije nešto drugačije određeno. Spisak radnji u kojima ne mogu učestvovati osobe kojima je oduzeta poslovna sposobnost prema Tabaković (2019) su:

- sklopiti brak;
- učestvovati u postupku posredovanja prije razvoda braka;
- vršiti roditeljsku skrb;
- posvojiti dijete;
- glasati;
- nemaju parničnu sposobnost, pa znači da ne mogu samostalno obavljati radnje u postupku;
- donositi odluke o medicinskim mjerama;

- osnovati radnju.

Imenovanjem skrbnika osobi kojoj je oduzeta poslovna sposobnost se nastoje zaštiti prava i interesi, jer se ona sama ne bi mogla zaštititi. U pravnom regulaciji ovog instituta u Bosni i Hercegovini postoji mnogo manjkavosti, naročito kada se uzme u obzir da zakonska regulacija nije usklađena sa Ustavom BiH i međunarodnim standardima.

U članku 192. st. 1 OZ FBiH navedeni su mogući razlozi za oduzimanje poslovne sposobnosti osobi: punoljetnoj osobi koja zbog duševne bolesti, zaostalog duševnog razvoja ili prekomjernog uživanja alkohola ili opojnih droga, senilnosti ili drugih uzroka nije sposobna sama brinuti se o svojim pravima i interesima.

Mladim osobama koje napuštaju institucije alternativnog zbrinjavanja nakon punoljetnosti, ako ispunjavaju neki od gore navedenih razloga, bit će oduzeta poslovna sposobnost i bit će stavljeni pod skrbništvo kao vid zaštite njihovih prava i interesa. To se naročito odnosi na mlade bez roditeljske skrbi koji imaju teškoće u razvoju. U donošenju odluke o oduzimanju, odnosno ograničavanju poslovne sposobnosti, sud će se najviše voditi mišljenjem vještaka neuropsihijatra. Preferencije i želje same osobe kojoj se oduzima poslovna sposobnost se obično ne uzimaju u obzir, jer su te osobe vrlo često u takvom stanju da ne mogu shvatiti ozbiljnost i značaj situacije, stoga im je potrebno imenovati skrbnika. Poseban problem koji se u ovom kontekstu oduzimanja poslovne sposobnosti u praksi izdvaja jeste da se sustavno zanemaruje subjektivitet i sposobnost osobe, tako da joj se ne pruža prilika da koristi preostale sposobnosti, već se smatrajući da je to u njenom najboljem interesu, i bez nekog detaljnog provjeravanja, osobi na kraju oduzima poslovna sposobnost i stavlja se pod skrbništvo (Tabaković, 2019).

Općinski sud je stvarno nadležan za postupak oduzimanja i ograničavanja poslovne sposobnosti, a prema mjestu gdje je prebivalište, odnosno boravište osobe kojoj se oduzima ili ograničava poslovna sposobnost se određuje mjesna nadležnost suda. Organ skrbništva predaje prijedlog za pokretanje postupka nadležnom sudu, koji će na osnovu tog prijedloga postupak pokrenuti po službenoj dužnosti. Legitimirani da pokrenu postupak oduzimanja, odnosno ograničavanja poslovne sposobnosti su:

- organ skrbništva;
- bračni partner osobe kojoj se oduzima poslovna sposobnost;
- krvni srodnici osobe u pravoj liniji, i u pobočnoj do drugog stupnja, uz uvjet da

zajedno sa osobom žive u domaćinstvu, pa imaju uvid u to da se osoba nije u stanju brinuti sama o sebi, svojim pravima i interesima (OZ FBiH, čl. 326).

Po prijemu prijedloga sud će imenovati privremenog skrbnika osobi za koju je pokrenut postupak. Na ročišta za raspravljanje o oduzimanju, odnosno ograničavanju poslovne sposobnosti će biti pozvani:

- predлагаč;
- skrbnik, odnosno privremeni zastupnik osobe kojoj se oduzima poslovna sposobnost;
- organ skrbništva;
- osoba kojoj se oduzima ili ograničava poslovna sposobnost, ako je svjesna značenja samog postupka i ako to za njenog zdravstveno stanje neće biti štetno (OZ FBiH, čl. 330).

Mlada osoba bez roditeljske skrbi koja je napunila 18 godina, a nije sposobna za samostalan život, može joj se produljiti boravak u ustanovi, i bit će stavljena pod skrbništvo nakon provođenja postupka oduzimanja poslovne sposobnosti, a sud će je ukoliko je to moguće saslušati u ustanovi i pregledat će je vještak ljekar neuropsihijatar, ili drugi odgovarajući specijalnosti koji će o njenom psihičkom stanju dati pisani nalaz i mišljenje. Nakon iznošenja svih dokaza na ročištu, sud će nakon utvrđivanja da li postoje razlozi za oduzimanje ili ograničavanje poslovne sposobnosti donijeti odluku o navedenom. Doneseno rješenje se dostavlja osobi koja je podnijela prijedlog za pokretanje postupka, zatim osobi kojoj se oduzima poslovna sposobnost, privremenom skrbniku osobe i organu skrbništva (Miković, 2016).

1.6. Posljedice oduzimanja ili ograničenja poslovne sposobnosti

Oduzimanje poslovne sposobnosti donosi velike promjene u svim sferama života, kako javnog tako i privatnog osobe kojoj je oduzeta ili ograničena poslovna sposobnost, jer od samog trenutka oduzimanja poslovne sposobnosti nastaju posljedice. Organ skrbništva je obavezan da osobi imenuje skrbnika nakon što joj bude oduzeta ili ograničena poslovna sposobnost. Skrbnik je osoba koja postaje u praksi subjekt odlučivanja, dok su objekti zaštite osobe kojima je oduzeta poslovna sposobnost, i tu se javlja problem u smislu ostvarivanja osnovnih ljudskih prava, jer se ovdje osobi oduzelo osnovno ljudsko pravo na samostalno odlučivanje o pitanjima koja se tiču nje same. Imenovani skrbnik preuzima ulogu zamjenskog

odlučitelja osobi kojoj se oduzima poslovna sposobnost, jer ona više nije u mogućnosti da sama donosi odluke (Tabaković, 2019).

Realizacija bilo kakvih prava i preuzimanje bilo kakvih obaveza više neće moći osoba obavljati sama svojom voljom i vlastitom aktivnošću. Neke od posljedica su socijalna isključenost kao i mogućnost smještaja u institucije socijalne zaštite bez pristanka, obzirom da za osobe kojima je oduzeta poslovna sposobnost nije potreban pristanak. Osobe kojima je oduzeta poslovna sposobnost i bivaju smještene u institucije su gotovo obespravljene, jer su im svakako uvjetno rečeno oduzeta ljudska prava. Ovo se pravda time da i članovi obitelji navedenih osoba imaju stav da se one svakako ne bi mogle integrirati u društvo, zaposliti i živjeti samostalno, i da je najbolje i za njih i za njihove obitelji da budu trajno smješteni u ustanovama socijalne zaštite. U prilog institucionalizaciji ovih osoba ide upravo mišljenje srodnika o nemogućnosti uključivanja u društvo osoba kojima je oduzeta ili ograničena poslovna sposobnost. Proces deinstitucionalizacije osoba u Bosni i Hercegovini neće moći dugo vremena ići naprijed, jer se svi prije odlučuju da osobu smjeste u instituciju, nego što pokušavaju da pronađu bolje i prihvatljivije rješenje za osobu kojoj je oduzeta poslovna sposobnost (Palačković, 2016).

Drugi pristupi u vezi sa ostvarivanjem poslovne sposobnosti trebaju biti uvaženi, tako što će zakonom propisati druge alternativne oblike zaštite i pomoći, a prije svega se tu misli na tretman osoba sa duševnim smetnjama i zaostalom duševnim razvojem kojima treba uvesti sustav asistiranog i potpomognutog odlučivanja.

OZ FBiH je normirao vraćanje oduzete poslovne sposobnosti u potpunosti ili djelomično kada prestanu razlozi zbog kojih je poslovna sposobnost oduzeta ili ograničena, u situacijama kada kod osobi kojoj je oduzeta ili ograničena poslovna sposobnost dođe do poboljšanja stanja. Prijedlog za vraćanje poslovne sposobnosti prema članku 326. stavka 1 OZ FBiH mogu podnijeti:

- organ skrbništva;
- bračni partner osobe kojoj je oduzeta ili ograničena poslovna sposobnost;
- krvni srodnici u pravoj liniji i u pobočnoj liniji do drugog stupnja;
- skrbnik uz odobrenje organa skrbništva;
- osoba kojoj se vraća poslovna sposobnost;
- sud po službenoj dužnosti.

1.7. Udomiteljstvo kao vid izvaninstitucionalnog zbrinjavanja

Jedna od formi alternativnog zbrinjavanja djece jeste udomiteljstvo, koje je u Bosni i Hercegovini uređeno na entitetskom nivou Zakonom o socijalnoj zaštiti te ZOU FBiH. Također, postoji niz međunarodnih dokumenata koji se bave ovom problematikom, među kojima su najznačajniji KPD, stavovi Komiteta u Općem komentaru br. 14 i UN Smjernice za alternativno zbrinjavanje djece. Zakonska definicija udomiteljstva u FBiH jeste da je to oblik zaštite izvan vlastite obitelji kojom se djetetu ili odraslon licu osigurava odgovarajući obiteljski smještaj i zaštita u udomiteljskoj obitelji. Udomiteljstvo se izdvaja kao jedan od najkvalitetnijih oblika zaštite djece bez roditeljske skrbi, jer se prije svega vjerljivo adaptacije djeteta u takvim okolnostima, a pogotovo starijeg djeteta, povećava u odnosu na druge načine zbrinjavanja (Bubić i sur., 2018).

U Bosni i Hercegovini na državnom nivou nije pravno regulirano udomiteljstvo, već je spušten na nivo entiteta i kantona, a u Federaciji je ta situacija naročito specifična jer je nadležnost u ovoj oblasti podijeljena između Federacije i kantona. U pravnoj teoriji se udomiteljstvo definira kao uzimanje tuđeg djeteta na besplatnu ishranu i odgoj. Radi se o odnosu kojim se između djeteta, odnosno udomljenika i udomitelja, odnosno osobe koja tuđe dijete uzima ne zasniva nikakvo srodstvo, a sa svojom prirodnom obitelji dijete i dalje ima srodnički odnos. Udomiteljska obitelj se definira kao obitelj koja njeguje dijete ili odraslo lice i brine se o njegovom zdravlju, odgoju i obrazovanju, a sve u okruženju toplog obiteljskog doma. Dijete koje je smješteno u udomiteljsku obitelj će, ako ima potrebe za tim, dobiti skrbnika, za kojeg može biti imenovan sam udomitelj, ali i neka druga osoba ukoliko se smatra da će na taj način biti najbolje zaštićeni prava i interesi djeteta (Oruč & Huseinspahić, 2013).

Pravo na smještaj u drugu obitelj imaju osobe kojima je ZOU FBiH to pravo priznalo:

- dijete;
- mlađe punoljetno lice do završetka redovnog školovanja i najdulje godinu dana nakon redovnog školovanja ako se ne može zaposliti, a najdulje do 26-te godine;
- odrasla osoba koja je ostvarila pravo na usluge zaštite van vlastite obitelji i koja je smještena u udomiteljsku obitelj na osnovu rješenja Centra za socijalni rad o priznavanju prava na smještaj u udomiteljsku obitelj.

Mogućnosti obitelji i potrebe korisnika će biti presudne za službu da se izabere obitelj u koju će se korisnik smjestiti, a u obzir će se uzeti lične osobine kako korisnika, tako i članova obitelji. Prema ZOU FBiH (čl. 18), dijete se ne može smjestiti u drugu, udomiteljsku obitelj:

- u kojoj su poremećeni obiteljski odnosi,
- u kojoj je udomitelju ili drugom članu udomiteljske obitelji izrečena mjera obiteljsko-pravne zaštite u pogledu osobnih prava djeteta,
- u kojoj su interesi udomitelja ili drugog člana udomiteljske obitelji u suprotnosti s interesima udomljenika,
- u kojoj udomitelj ili član udomiteljske obitelji ima zaključen ugovor o doživotnom izdržavanju s udomljenikom,
- u kojoj udomitelj ili drugi član udomiteljske obitelji ispoljava društveno neprihvatljivo ponašanje u smislu važećeg zakona iz oblasti socijalne skrbi,
- u kojoj bi zbog bolesti udomitelja ili člana udomiteljske obitelji moglo biti ugroženo zdravlje ili drugi interesi udomljenika,
- u kojoj se protiv udomitelja ili drugog člana udomiteljske obitelji vodi kazneni postupak, odnosno u kojoj je udomitelju ili drugom članu udomiteljske obitelji pravomoćnom sudskom presudom izrečena kazna zatvora, novčana kazna ili određena uvjetna osuda za kazneno djelo propisano Kaznenim zakonom Federacije Bosne i Hercegovine ili Kaznenim zakonom Bosne i Hercegovine, ili je izrečena neka od zaštitnih mjer prema počinitelju nasilja u obitelji, koje su propisane Zakonom o zaštiti od nasilja u obitelji Federacije Bosne i Hercegovine,
- u kojoj udomitelj ima više od dvoje djece mlađe od 15 godina izuzev ako se radi o srodnicičkoj udomiteljskoj obitelji.

Udomitelj se u zakonskim odredbama ZOU FBiH (čl. 2) definira kao predstavnik udomiteljske obitelji ili samac koji ima sklopljen ugovor o udomiteljstvu i pruža usluge zaštite udomljenika. Određeni uvjeti koje mora ispuniti udomitelj i udomiteljska obitelj su definirani ZOU FBiH (čl. 17):

- mora imati državljanstvo BiH,
- mora biti punoljetan,
- mora imati prebivalište u FBiH,
- mora imati poslovnu sposobnost,
- mora imati zdravstvenu sposobnost (potencijalni udomitelji ne smiju imati kronične i

zarazne bolesti, ne zloupotrebljavaju alkohol i opojna sredstva),

- mora imati najmanje završeno srednjoškolsko obrazovanje,
- mora imati dokaz da članovi udomiteljske obitelji nemaju neizmirenih poreskih obaveza
- moraju posjedovati potrebne kompetencije za zaštitu, čuvanje, odgoj, njegu i zadovoljavanje svih potreba udomljenika prema stručnoj procjeni Centra za socijalni rad,
- mora imati stambene i materijalne uvjete za obavljanje udomiteljstva koji su propisani od strane federalnog ministarstva rada i socijalne politike.

Međutim, nije dovoljno samo da budu ovi uvjeti gore ispunjeni, već je važno da obitelj potencijalnih udomitelja treba imati sljedeće karakteristike poput: jasne i pravilne komunikacije, efikasno rješavanje krize i konflikata, zajedništvo i samostalnost obitelji, zadovoljavajuća interakcija, jasna i pravilna komunikacija, vrijednost, identitet i kontinuitet obitelji, adekvatni materijalni i duhovni resursi i podrška (Oruč & Huseinspahić, 2013).

U pravnoj teoriji postoji više različitih oblika udomiteljstva, a u zakonodavstvu Bosne i Hercegovine normira se postojanje tradicionalnog, specijaliziranog, hitnog i povremenog udomiteljstva, dok su u susjedstvu obično normirali sljedeće vidove udomiteljstva: tradicionalno, srodničko, specijalizirano, krizno, udomiteljstvo za kratak odmor za roditelje, smještaj roditelja sa djetetom. Od više vrsta udomiteljstva, sljedeći se mogu istaknuti kao najčešći u praksi prema potrebama udomljenika:

- tradicionalno udomiteljstvo – kod ovog oblika udomiteljstva karakteristično je da se usluge zaštite pružaju djetu i mlađoj punoljetnoj osobi bez roditeljske skrbi čiji psihofizički razvoj nije drugačiji od psihofizičkog razvoja djeteta kod koga je utvrđeno da je za njegov interes najbolje udomiteljstvo, zatim djetu čijem razvoju su štetile obiteljske prilike, zatim odraslotu licu za zadovoljavanje svakodnevnih životnih potreba (ZOU FBiH, čl. 9).
- specijalizirano udomiteljstvo – radi se o obliku udomiteljstva kod kojeg je udomljenik osoba čiji nivo funkcioniranja i psihofizički razvoj odstupaju od njegove dobi, zatim ima neki oblik invaliditeta ili teže zdravstvene probleme, te probleme u ponašanju. Zaštita koja se pruža takvom udomljeniku se ogleda u pomoći prilikom zadovoljavanja osnovnih životnih potreba kao i onih dodatnih i posebnih usluga (ZOU FBiH, čl. 10).

- hitno udomiteljstvo – radi se o obliku udomiteljstva kojim se mora osigurati u udomiteljskoj obitelji privremenim smještajem u udomiteljskoj obitelji, a u svrhu ispunjavanja nekih životnih potreba, sigurnosti i zaštite udomljenika (ZOU FBiH, čl. 11).
- povremeno udomiteljstvo – svrha pružanja povremenog udomiteljstva djeci i punoljetnim osobama bez roditeljske skrbi jeste pružanje zaštite dok su na privremenom smještaju a prije smještaja u udomiteljsku obitelji, kao i pripreme za samostalan život navedenih osoba koja se u nekoj od ustanova socijalne zaštite nalaze na duljem smještaju (ZOU FBiH, čl. 12).

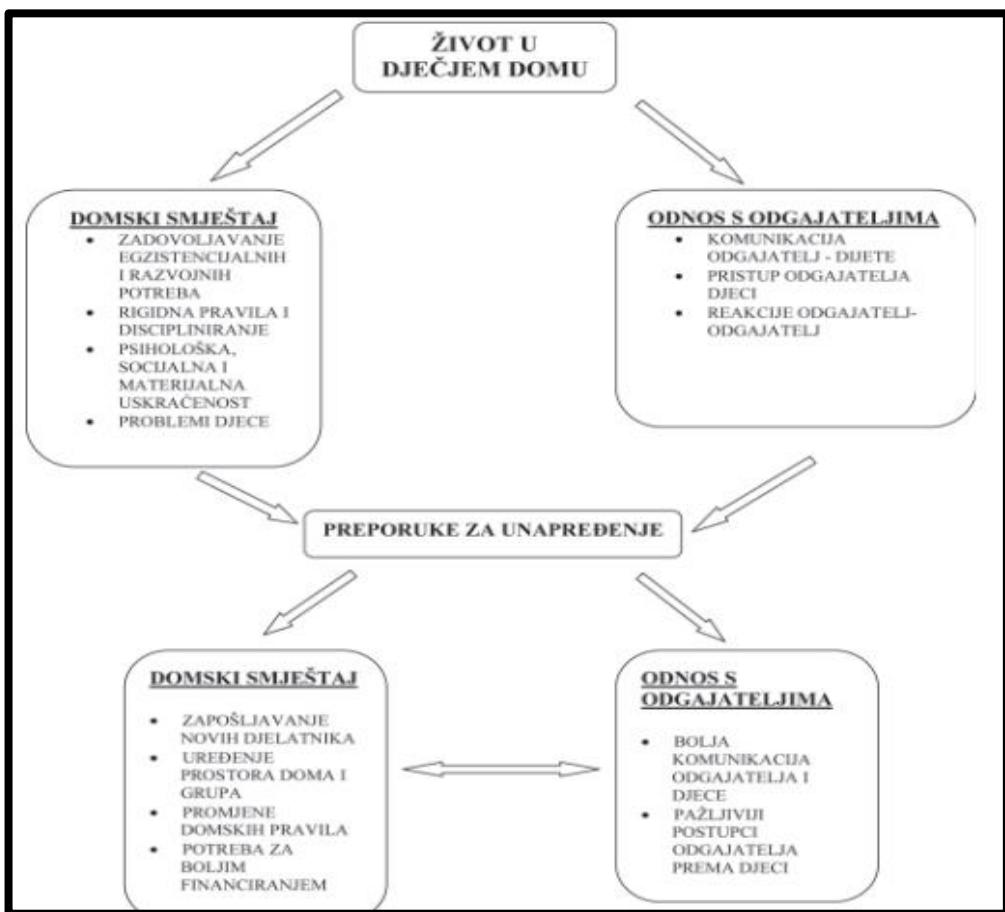
U Federaciji Bosne i Hercegovine, prema članku 13. ZOU FBiH može biti:

- nesrođničko udomiteljstvo – forma udomiteljstva gdje je udomitelj osoba koja nije u krvnom ili tazbinskom srodstvu sa udomljenikom, i ono se dijeli u podforme: specijalizirano, tradicionalno, hitno i povremeno.
- srođničko udomiteljstvo – forma udomiteljstva gdje je udomitelj osoba koja je u krvnom ili tazbinskom odnosu sa udomljenikom, ukoliko se utvrdi prije da je to u najboljem interesu udomljenika.

Razlozi za prekidanje udomiteljstva su (Bubić i sur., 2018): smrt udomljenika ili udomitelja, ako se udomljenik posvoji za vrijeme trajanja udomiteljstva, ako udomljenik stupa u bračnu zajednicu za vrijeme trajanja udomiteljstva, ako udomljenik za vrijeme trajanja udomiteljstva na izmiruje svoje zakonske i ugovorne obaveze, ako dođe do otkaza ugovora od jedne od strana.

Zanimljivo istraživanje proveli su autori Sladović i sur., (2007) o djeci i njihovom iskustvu života u domovima za djecu bez odgovarajuće skrbi. Cilj istraživanja bio je kreiranje informacija o doživljaju i iskustvu života djece u domu i mlađih u domovima za djecu bez odgovarajuće roditeljske skrbi te preporuke za njegovo poboljšanje iz njihove specifične korisničke perspektive. Rezultati pokazuju da djeca i mlađi domski život percipiraju kroz dva neodvojiva aspekta: domski smještaj i odnos s odgajateljima. Domski smještaj opisuju kroz zadovoljavanje egzistencijalnih i razvojnih potreba, rigidna pravila i discipliniranje, psihološku, socijalnu i materijalnu usklađenost te probleme djece. Odnos s odgajateljima odnosi se na komunikaciju odgajatelja i djece, njihov pristup djeci te njihove reakcije spram postupaka drugih odgajatelja. Istraživanje je provedeno u 5 domova za djecu. Na osnovu rezultata istraživanja formiran je model života u domu.

Slika broj 1: Model življenja u domu

Izvor: Sladović et al., (2007). „Iskustvo života u dječjem domu Kvalitativna analiza izjava mladih“, Ljetopis socijalnog rada, br. 14 (3), 553.-578

2. Institucionalni odgoj, obrazovanje i zaštita djece bez roditeljske skrbi

Ustanova ili institucija, prema Richu (2012), podrazumijeva smještaj djece u kojem su ona izolirana od zajednice i prisiljena živjeti zajedno, gdje djeca nemaju kontrolu nad svojim životom, a zahtjevi institucije imaju prioritet nad potrebama djece. Ustanove pružaju usluge kojima se u cjelini ili djelomično zadovoljavaju socijalne i druge potrebe korisnika socijalne zaštite. Ustanove se osnivaju radi zbrinjavanja određenih kategorija korisnika socijalne zaštite i obavljanja stručnih i drugih poslova socijalne zaštite (Zakon o osnovama socijalne zaštite, civilnih žrtava rada i zaštite obitelji s djecom FBiH, čl. 48, st. 1-2). U obavljanju djelatnosti, ustanove ne smiju uspostavljati nikakva ograničenja u pogledu teritorijalne, nacionalne, vjerske, političke i bilo koje druge pripadnosti korisnika tih ustanova (rasa, boja kože, spol, jezik, socijalno porijeklo i drugo) (Zakon o osnovama socijalne zaštite, civilnih žrtava rada i zaštite obitelji s djecom FBiH, čl. 50).

Prema zakonu o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite obitelji s djecom FBiH smještaj u ustanovu socijalne zaštite, mogu ostvariti djeca i odrasla lica kojima je potrebna stalna briga i pomoć u zadovoljavanju njihovih životnih potreba, a ne mogu ih ostvariti u vlastitoj ili drugoj obitelji ili na drugi način (čl. 41). Centar za socijalni rad je najvažnija institucija koja određuje da li će dijete biti zbrinuto u ustanovu, te je Centar u obavezi da prati tretman djeteta u ustanovi, a sve zbog brige, zaštite, fizičkog i mentalnog liječenja (čl. 42. st. 1-2). Prema Zakonu ustanova je dužna primiti na smještaj lice koje uputi Centar za socijalni rad (čl. 43. st. 2). Ustanova može u određenim situacijama da uskrati prijem djeteta, a u slučajevima kada su njeni kapaciteti popunjeni i u slučaju da nije u stanju pružiti odgovarajuću uslugu. (čl .43. st. 3).

Institucionalizacija kao proces definitivno može negativno da utiče na gotovo sve aspekte razvoja djeteta. Ona rezultira slabijim fizičkim i psihičkim razvojem, kao i određene jezičke teškoće kod djece. Djeca koja se nalaze u institucijama u ranoj dobi slabije su fizički razvijena od ostale djece u pogledu težine, imaju problema sa vidom i sluhom. Osim toga, često imaju socijalne teškoće. Ovim razvojnim teškoćama može doprinijeti nedovoljno poticajna okolina institucije i premali broj osoblja. Jedna od vidljivijih primjera jeste i taj da u situacijama kada su djeca bolesna i kada im je potrebna velika briga, ljubav i utjeha, ona su izolirana i bez potrebnog nivoa ljubavi i pažnje. Takve nepovoljne okolnosti ostavljaju negativne posljedice ne samo na fizičkom razvoju, već i psihičkom. Istraživanja psiholoških osobina djece smještene u institucije traju dulje od sedam desetljeća. Prve studije pokazale su da djeca smještena u institucije imaju nižu inteligenciju i emocionalna oštećenja. Smatra se da su emocionalne poteškoće posljedica izostanka figure majke u ranom djetinjstvu i nemogućnosti stvaranja čvrste emocionalne veze s jednom stabilnom odrasloom osobom (Bowbly, 1969., prema Ajduković, Kregar Orešković i Laklija, 2007., prema Sovar, 2015.).

U kontekstu institucionalne zaštite u Bosni i Hercegovini, kao glavni segmenti se izdvajaju dječji domovi i dječja sela, i takav način brige i pomoći u Federaciji Bosne i Hercegovine je naslijeden iz sredine dvadesetog stoljeća, a sa ciljem zbrinjavanja djece bez roditeljske skrbi, odraslih i starijih osoba, osoba sa invaliditetom, odgojno zanemarene i napuštene djece, kao i drugih kategorija korisnika koje su u stanju socijalne potrebe. Kada djecu bez roditeljske skrbi nije moguće smjestiti u drugu obitelj, obično se ide prema smještaju djece u instituciju. Smještanje djece bez roditeljske skrbi i odraslih osoba u ustanovu socijalne zaštite je regulirano Zakonom o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite obitelji sa djecom, a svrha navedenog smještaja je pružanje stalne brige i

pomoći u zadovoljavanju životnih potreba navedenih kategorija, jer ih one ne mogu ostvariti na drugi način, u drugoj ili vlastitoj obitelji (Buljubašić, 2004).

Kroz godine se radilo na tome da se kombinacijom različitih modela upravljanja i unutrašnje organizacije doma, ta institucija učini pristupačnjom za djecu bez roditeljske skrbi. Često se ističe teza kako bi možda trebalo u potpunosti ukinuti domski smještaj i da ga zamijeni obiteljski smještaj, međutim uvriježeno je mišljenje u teoriji i praksi da bi najbolje rješenje bilo da se obiteljski i domski smještaj dopunjaju i da se kreira efikasan sustav zaštite djece bez roditeljske skrbi uz domski smještaj, posvojenje i skrbništvo.

Strategija deinstitucionalizacije i transformacije ustanova socijalne zaštite u FBiH (2014-2020) sadrži sljedeće razloge zbog kojih se prednost daje institucionalnom smještaju (Federalno ministarstvo rada i socijalne politike, 2020):

- nedostatak udomiteljskih obitelji;
- tradicionalno oslanjanje na institucionalni smještaj;
- relativno jednostavne procedure smještaja u odnosu na druge oblike zbrinjavanja;
- veliki broj ustanova sa značajnim kapacitetima u koje se djeca mogu smjestiti.

Prema članku 43. Zakona o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite obitelji sa djecom određeno je da je u nadležnosti Centra za socijalni rad na čijem području osoba o kojoj se odlučuje o smještaju ima prebivaliste, a u odlučivanju o tome polazi od nalaza i mišljenja stručne komisije o nesposobnosti za rad. Smještaj djece u ustanove je jedan od najčešćih primjera institucionalnog oblika zbrinjavanja djece bez roditeljske skrbi, a domovi u koje se djeca smještaju se razlikuju prema unutrašnjoj organizaciji i veličini, a neki maksimum je prijem do 200 djece. U već spomenutom Zakonu navodi se kako se ustanove osnivaju kao i tri osnovna tipa ustanova za zaštitu djece bez roditeljske skrbi u Bosni i Hercegovini (čl. 48):

- centar za socijalni rad,
- ustanove za djecu, i to:
 1. za djecu bez roditeljske skrbi,
 2. za odgojno zanemarenu i zapuštenu djecu,
 3. za djecu ometenu u fizičkom ili psihičkom razvoju,
- ustanova za odrasla i stara lica,
- ustanova za socijalno-zdravstveno zbrinjavanje lica sa invaliditetom i drugih lica,
- ustanova za dnevni boravak korisnika socijalne zaštite.

Domovi klasičnog tipa su vrsta institucionalne zaštite u Federaciji Bosne i Hercegovine gdje postoji veći broj štićenika, podijeljenih prema spolnoj i dobnoj strukturi. Ovakve ustanove karakterizira kruta atmosfera i veoma malo elemenata obiteljskog života. Formiraju se velike grupe koje čine vršnjaci iste dobne i spolne strukture i oni obično po grupama spavaju u zajedničkim spavačim sobama. Dom obitelj je forma institucionalnog smještaja u FBiH koja se po svojoj unutrašnjoj organizaciji razlikuje od ostalih formi po tome što najviše njena atmosfera podsjeća na obitelj, a s ciljem da se pospješi razvoj osobnosti djeteta, ublažavanjem negativnih posljedica dugoročnog boravka u instituciji. Djeca smještena u ovaj oblik institucionalnog zbrinjavanja su različitog uzrasta, a u odgojnim grupama učestvuju oba spola, baš kako je to uglavnom u prirodnim obiteljima. Fokus je također na individualnom radu sa djecom, kako bi se na vrijeme mogli uočiti problemi i poduzele odgovarajuće mjere za rješavanje tih problema. U teoriji je bilo zamišljeno da u domu sa djecom živi i odgojiteljski par, što bi umnogome doprinijelo socijalnoj integraciji djece, međutim zbog nedostatka osoba koje bi se brinule o djeci i obavljale stalnu ulogu odgajatelja od te ideje se odustalo. U dom obitelj se uglavnom prima od sedmero do desetero djece, a upravnik doma je uglavnom žena i živi u domu. Cjelokupna atmosfera u domu je urađena tako da podsjeća na obiteljski dom i domaću atmosferu, a djeca imaju slobodu da idu i vraćaju se kad žele u posjete svojim prijateljima, zatim da odlaze u klubove mladih. Obično su u ovu vrstu doma smještena djeca različitog uzrasta, adolescenti pa i oni koji su završili srednju školu nakon punoljetnosti, kao i djeca koja imaju neku fizičku ili mentalnu onesposobljenost (Buljubašić, 2004).

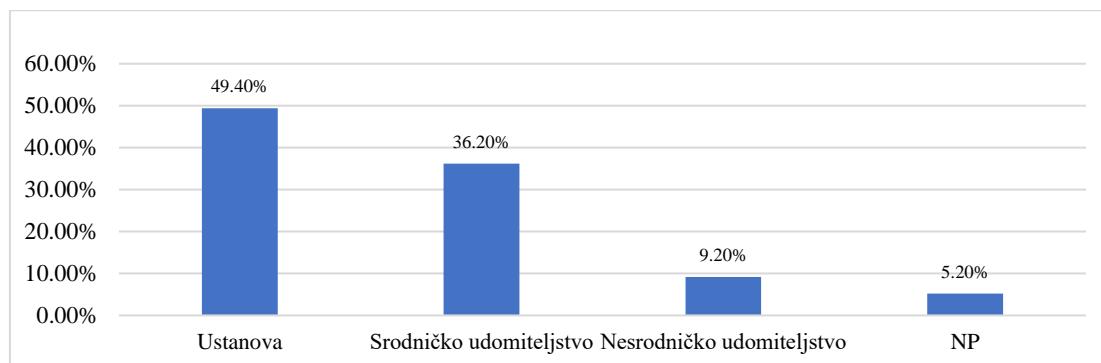
Pored gore navedenih postoje još i hosteli za adolescente i višenamjenski domovi kao oblici institucionalnog zbrinjavanja djece bez roditeljske skrbi. Hosteli za adolescente predstavljaju tip institucije gdje su smještena uglavnom djeca starija od 15 godina, a emotivni odnosi između djece i osoblja nisu u fokusu, već je cilj ove institucije da se mladima omogući stjecanje socijalnih i praktičnih vještina koje će ih pripremiti za samostalan život. U ovim hostelima se pruža više resursa adolescentima za iskorištavanje slobodnog vremena, ali im je omogućeno i više privatnog prostora. Ponašanje adolescenata se regulira sustavom kazni i nagrada, a kontrolna je fleksibilna, i odnosi između štićenika i osoblja su opušteni pa se uglavnom sve rješava dogовором. Višenamjenski domovi imaju više funkcija i primaju veći broj djece, od 20 do 25 u odnosu na hostele. Terapeutski stav osoblja u domu karakterizira višenamjenske domove, kao i visok stupanj suradnje socijalnih radnika iz doma sa biološkim obiteljima djece, suradnja sa školom i suradnja sa obiteljima koje žele prihvati dijete iz

doma. U njima ne postoji neki naročit osjećaj domaće atmosfere, ali su inače jako dobro opremljeni svime što bi djeci moglo biti potrebno (Salihović, 2017).

Specifičan oblik institucionalne zaštite u Bosni i Hercegovini jesu dječja sela, koja su nastala kao rezultat potrebe da se nadomjeste nedostaci koji postoje u sustavu institucionalnog zbrinjavanja djece bez roditeljske skrbi. SOS Kinderdorf osnovan je u Austriji od strane ljekara Hermanna Gmeinera koji je želio da djeci koja su tokom Drugog svjetskog rata izgubila roditelje, osigura dom i sigurnost. Obzirom na dešavanja koja su se zbila koncem prošlog stoljeća na teritoriju Bosne i Hercegovine, od 1994. godine i kod nas se osnivaju SOS Dječja sela.

Centar za socijalni rad, odnosno nadležna općinska služba socijalne zaštite nadležna je za donošenje odluke o neophodnosti izmjehštanja djeteta iz biološke obitelji i odluke o skrbništvu, a i pravo izbora vrste brige i eventualnog institucionalnog zbrinjavanja djeteta je u nadležnosti Centra za socijalni rad, odnosno nadležne općinske službe socijalne zaštite. Prilikom donošenja odluke institucionalnom smještaju djeteta, uvažava se mišljenje djece starije od deset godina, dok se djeca mlađa od deset godina obično ne pitaju za mišljenje.

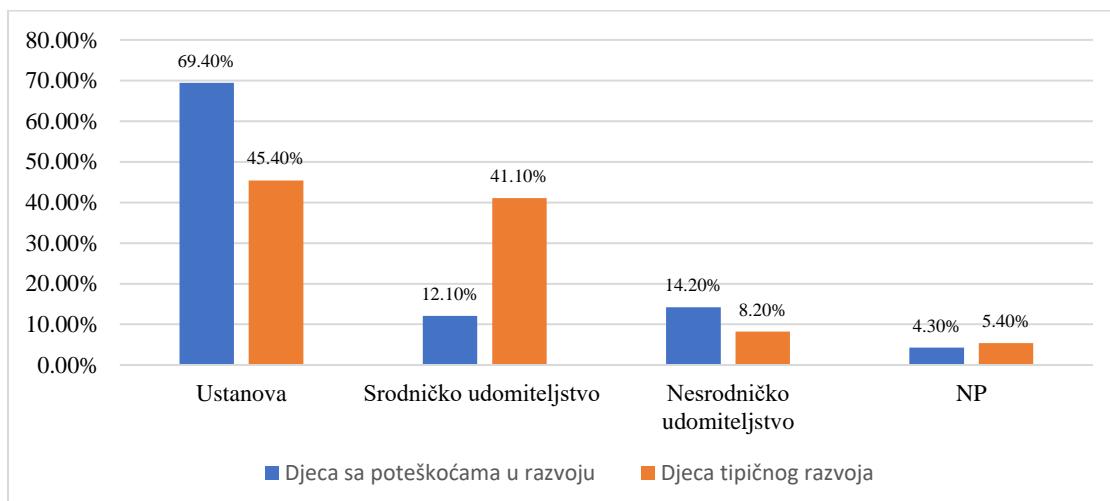
Grafikon broj 3: Prvi smještaj djeteta u sustav alternativne brige

Izvor: UNICEF, (2017), „Situacijska analiza o djeci pod rizikom od gubitka obiteljske brige i djeci bez roditeljske skrbi u Bosni i Hercegovini“, str. 39, dostupno na: <https://www.unicef.org/bih/izvje%C5%A1taji/situaciona-analiza-djeca-bez-roditeljskog-staranja>

Prethodni Grafikon broj 3 pokazuje da je prvi smještaj za djecu bez roditeljske skrbi uglavnom institucionalni u sustavu alternativne brige, a u srodničko udomiteljstvo je obično smješteno oko jedne trećine djece, dok se samo u desetini slučajeva dešava da prvi smještaj djetetu bez roditeljske skrbi bude nesrodničko udomiteljstvo. U ustanove se smješta većina djece sa teškoćama u razvoju, a veoma mali broj takve djece je smješten kod rodbine u srodničkom udomiteljstvu. Prema podacima sadržanim na sljedećem grafikonu, zanimljiv je zaključak da je veća vjerojatnoća kod djece sa teškoćama u razvoju da im prvi smještaj bude u sustavu udomiteljstva, a ne u druge forme institucionalnog zbrinjavanja (Buljubašić, 2004).

Grafikon broj 4: Prvi smještaj za djecu sa teškoćama u razvoju i djecu tipičnog razvoja

Izvor: UNICEF, (2017), „Situacijska analiza o djeci pod rizikom od gubitka obiteljske brige i djeci bez roditeljske skrbi u Bosni i Hercegovini“, str. 39, dostupno na: <https://www.unicef.org/bih/izvje%C5%A1taji/situaciona-analiza-djeca-bez-roditeljskog-staranja>

U Situacijskoj analizi o položaju djece u Bosni i Hercegovini (2020) navodi se da prema statističkim podacima Agencije za statistiku BiH, broj djece u institucionalnoj brizi na kraju 2018. godine iznosio je 1818, dok je prema administrativnim podacima entitetskih i kantonalnih ministarstava nadležnih za socijalnu zaštitu broj djece u udomiteljstvu na kraju 2019. godine iznosio 477.

2.1. Podrška pri osamostaljivanju

Za mlade osobe koje su odrasle bez roditeljske skrbi možemo reći da su jedna od socijalno najisključenijih grupa mlađih upravo iz razloga dugogodišnje institucionalizacije. U nedovoljnoj mjeri i nesistematično se provodi proces pripreme, planiranja i podrške mladima nakon što oni napuste institucije alternativnog zbrinjavanja. Mladi koji napuštaju alternativnu zaštitu ne dobivaju potrebnu podršku od sustava, a jedan dio podrške koji dobivaju na osnovu programa nekoliko nevladinih organizacija i korisnih praktičnih materijala nije dovoljan za uspješno osamostaljivanje. Dakle, potrebno je pružiti zaštitu, podršku i pomoć i djeci bez roditeljske skrbi nakon stjecanja punoljetnosti, odnosno osposobiti mlade da budu spremni i sposobni za samostalan život. Sustavskih pomaka u ovom kontekstu još uvijek nema, a koliko mogu podršku pružaju institucije za zbrinjavanje djece bez roditeljske skrbi, kao i Centri za socijalni rad kroz svoje sporedne aktivnosti. U Bosni i Hercegovini se kao najvažniji akter u ovom kontekstu ističe iskustvo SOS Dječjeg sela, koji kroz svoje aktivnosti daje konkretnе rezultate i na različite načine podržava mlade do potpune samostalnosti. SOS Dječja sela predstavljaju izuzetno važan resurs u kontekstu otvaranja velikog prostora za rad na sistematskoj kvalitetnoj pripremi mlađih za samostalni život, a sve u skladu sa individualnim potrebama i planom podrške za svaku mladu osobu.

Podrška mlađima bez roditeljske skrbi nakon stjecanja punoljetnosti se odnosi na sljedeće segmente koji predstavljaju prioritete kada se radi o mlađima koji napuštaju organizirani oblik zaštite: profesionalna orijentacija i osposobljavanje za samostalni život, rad na povećanju socijalnih vještina za uspješnu integraciju u društvo, pravljenje individualnog plana zaštite, praćenje adaptacije i integracije mlađih ljudi uz multiresorski pristup, te pružanje pomoći i podrške mlađima u osiguravanju stana, zaposlenja i ostvarivanja prava na zdravstvenu zaštitu. Za provođenje svih navedenih aktivnosti, potrebno je urediti zakonodavstvo, uputiti amandmane na zakone o radu, zdravstvenom osiguranju, zapošljavanju i obrazovanju, na osnovu kojih će biti moguće realizirati sva navedena prava. Politikom za proporcionalno povećanje broja djece kojima je osigurana i pružena podrška za osamostaljivanje i zapošljavanje nakon boravka u instituciji. Prema nekim starijim rezultatima istraživanja iz 2005. godine utvrđeno je da oko 34% djece bez roditeljske skrbi u Federaciji BiH je bilo u starosnoj dobi od 15 do 18 godina. Krajem 2009. godine bilo je oko 25% djece bez roditeljske skrbi u toj dobi, a oko 8% mlađih koji su imali 18 i više godina bilo je u sistemu javne brige. Radi se o mlađim osobama koje se nalaze na redovnom školovanju-fakultetima, s tim da ne mora nužno značiti da se ove osobe redovno školuju, već je moguće

da mladi nakon punoljetnosti produlje smještaj u ustanovama, kao vid podrške pri osamostaljivanju.

Kao osnovna mana smještaja djece i mlađih bez roditeljske skrbi u ustanove navodi se neadekvatna pripremljenost mlađih za samostalan život, kako u pogledu stupanja obrazovanja tako i u pogledu stjecanja znanja koje su uspjeli stići, ali i vještina koje se smatraju neophodnim za samostalan život. Značajnu podršku djeci i mlađima mogu pružiti brojne institucije i organizacije nakon osamostaljivanja, ali je problem njihova nedovoljna povezanost sa institucijama alternativnog zbrinjavanja.

Mogućnosti Centara za socijalni rad i nadležnih općinskih službi socijalne zaštite ističu da su njihove mogućnosti da pruže pomoć i podršku djeci i mlađima u osamostaljenju i nakon napuštanja i institucija i udomiteljskih obitelji maksimalno ograničene. Jedina usluga koju može pružiti većina Centara za socijalni rad, odnosno nadležnih općinskih službi, se ogleda u savjetodavnoj aktivnosti, a sporadično se mogu pružiti i neke druge forme podrške koje se ogledaju u omogućavanju življenja u takozvanim kućama na pola puta, zatim podrške pri konkuriranju za posao, kao i jednokratne novčane pomoći i slično. Podrška mlađima bez roditeljske skrbi nakon stjecanja punoljetnosti je u potpunosti ograničena na svim nivoima, pri čemu se ne misli samo na Centre za socijalni rad, već i na resorna kantonalna ministarstva. Nevladine organizacije se ističu kao pokretači najkonkretnijih aktivnosti, i njihove aktivnosti su vrlo često osnova mlađima bez roditeljske skrbi koji napuštaju ustanove za zbrinjavanje djece.

Institucije za alternativno zbrinjavanje mlađih bez roditeljske skrbi koji napune osamnaest godina kao vid podrške pružaju mogućnost da i nakon što se njihov smještaj prestane plaćati, ostanu neko vrijeme u instituciji, dok ne pronađu posao i vlastito mjesto za življenje. Privatne veze zaposlenika institucija također uveliko pomažu mlađima bez roditeljske skrbi nakon napuštanja institucije, jer zaposleni koriste svoje privatne veze za pronalazak stana i posla mlađima. Praksa povezivanja mlađih sa stranim donatorima je također uveliko prisutna, a radi se o osobama, odnosno obiteljima u inozemstvo kojima su djeca bez roditeljske skrbi na raspustu odlazila. Te obitelji, odnosno strani donatori nerijetko iskazuju spremnost pokrivanja troškova života mlađih bez roditeljske skrbi nakon stjecanja punoljetnosti i napuštanja institucije alternativnog zbrinjavanja. Kao mogućnost se često pojavljuje i stipendiranje mlađih, kako bi mogli u zemlji stranog donatora nastaviti školovanje. Prema istraživanjima koja su provedena u komunikaciji sa mlađima bez

roditeljske skrbi koji su nakon punoljetnosti trebali nastaviti život izvan institucije u koju su do tada bili smješteni, pokazuje da su mladi kao najveći vid podrške izdvojili pomoć i podršku koju im je pružilo osoblje institucije, a naročito odgajatelji, te socijalni radnici institucije i nadležnog Centra za socijalni rad, odnosno nadležne općinske službe socijalne zaštite. Veliku podršku su im davali i njihovi prijatelji iz institucije, koji su prije njih već napustili instituciju i sposobili se za samostalan život. Osjećanja koja zaokupljaju mlade nakon napuštanja institucije su najčešće strah, kako od napuštanja same ustanove tako i od samostalnog života vani, stoga im je u tim situacijama podrška kroz razne oblike savjetovanja kako od prijatelja tako i od socijalnih radnika i zaposlenika ustanove u mnogome značila (UNICEF, 2017),

Najvažnije što svaka mlada osoba bez roditeljske skrbi nakon napuštanja institucije alternativnog zbrinjavanja ističe kao nužno za početak normalnog života jeste (UNICEF, 2017):

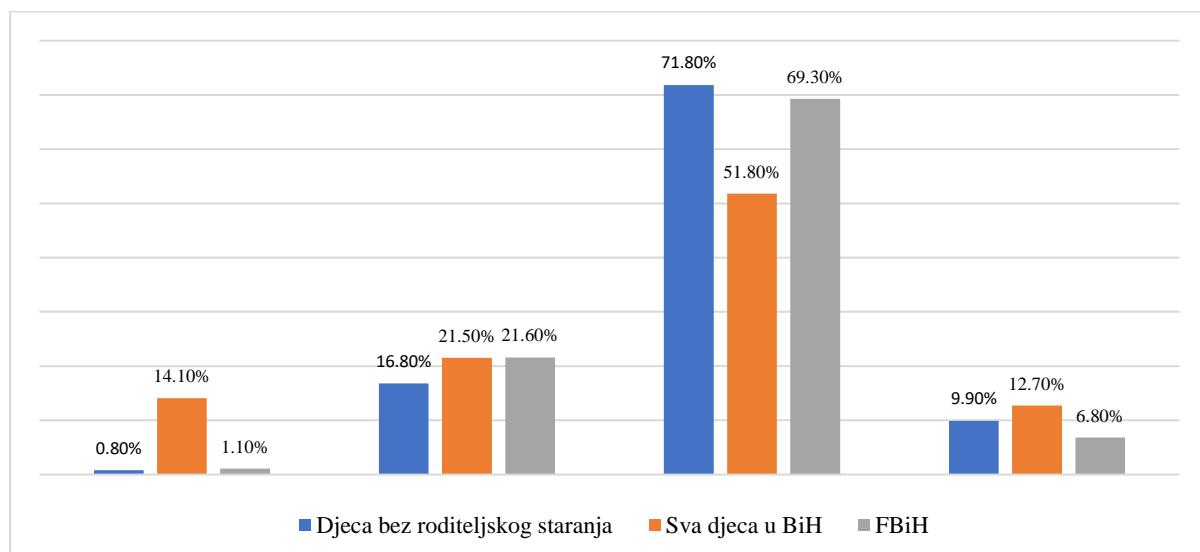
- podrška prilikom pronalaska zaposlenja;
- materijalna podrška do pronalaska zaposlenja;
- omogućavanje života u stanu koji na samom početku mlada osoba ne bi morala plaćati;
- podrška i pomoć prilikom povezivanja sa srodnicima i izgradnja kvalitetnijih veza i odnosa sa njima – ovdje se od Centara za socijalni rad i ustanova odnosno udomiteljskih obitelji očekuje da preuzmu najveću ulogu, još od samog trenutka smještaja djeteta. Odnos sa srodnicima je izuzetno važan za mladu osobu, jer se neće osjećati osamljeno kada napusti instituciju alternativnog zbrinjavanja, a i srodnici bi mogli pružiti toliko neophodnu pomoć i podršku.

Utvrđeno je prema istraživanjima da su mlade osobe svjesne težine situacije u kojoj će se naći nakon izlaska iz institucije alternativnog zbrinjavanja, i da je pred njima razdoblje gdje će morati dati sve od sebe da se oslove na vlastite kapacitete i ostvare konkretne rezultate u svom životu. Mlade osobe vide mogućnosti za povećanje svoje šanse za pronalazak i očuvanje zaposlenja u uspješnom završavanju srednje škole (a ako je moguće i fakulteta), kao i angažiranjem tokom prakse na nastavi, te honorarnim poslovnim angažmanima. Sve to daje mogućnosti mladima za povećanje šanse za pronalazak posla i očuvanje zaposlenja, kao i rješavanje drugih životnih pitanja, poput troškova života, stana i slično.

2.2. Ishodi smještaja u alternativnu brigu

Kako je i prikazano u sljedećem grafionu broj 5, većinom je pozitivno obrazovanje mladih koji su izašli iz institucija alternativnog zbrinjavanja uzimajući u obzir rezultate obrazovanja djece u općoj populaciji. U odnosu na svu djecu u Bosni i Hercegovini, iz normalnih obiteljskih uvjeta, značajno veće šanse za srednju stručnu spremu i manje šanse za samo osnovnu školu imaju mladi koji napuštaju sistem alternativnog zbrinjavanja u Federaciji Bosne i Hercegovine.

Grafikon broj 5: Stupanj obrazovanja djece bez roditeljske skrbi i sve djece u BiH i FBiH

Izvor: UNICEF, (2017), „Situaciona analiza o djeci pod rizikom od gubitka obiteljske brige i djeci bez roditeljske skrbi u Bosni i Hercegovini“, str. 52, dostupno na: <https://www.unicef.org/bih/izvje%C5%A1taji/situaciona-analiza-djeca-bez-roditeljskog-staranja>

Spolna struktura nema velikog utjecaja kada je u pitanju nivo obrazovanja između dječaka i djevojčica koji su izašli iz sistema alternativnog zbrinjavanja, kao što ne postoji ni razlika između mladih koji dolaze iz grada ili sa sela, te između mladih tipičnog razvoja i mladih sa teškoćama u razvoju. Također, važno je istaknuti da ni nacionalna struktura ne čini nikakvu razliku, pa se tako ne može reći da postoji razlika između pripadnika konstitutivnih naroda i mladih romske nacionalnosti. Zanimljiv je i podatak do kojeg je UNICEF-ovo

istraživanje (2017) došlo da je među djecom bez roditeljskog staranja više dječaka (52,9%) nego li djevojčica (46,8%).

Najveća pitanja i problemi za mlade koji žele napustiti institucije alternativnog zbrinjavanja se odnose na probleme rješavanja stambenog pitanja i finansijske sigurnosti.

Problem rješavanja stambenog pitanja se u praksi nekih centara za socijalni rad rješavaju tako što se mladima omogući da ostanu u institucionalnom smještaju sve dok ne završe srednje ili fakultetsko obrazovanje, međutim jasno je da to ne može biti trajna opcija. Mnogo bi bila teža situacija za svaku mladu osobu koja tek izađe iz institucije alternativne brige kada se osoblje same institucije ne bi ipak nastavilo posredno brinuti o njima, obavještavati ih o konkursima za posao i slično. Prema istraživanjima utvrđeno je da je četvrtina mlađih koji su izašli iz sustava dobilo pomoć prilikom zapošljavanja, a nešto više od polovice je dobilo pomoć prilikom rješavanja stambenog pitanja. Biro za zapošljavanje na koji se prijavljuju stjecanjem punoljetnosti, odnosno nakon što eventualno završe fakultet im osigurava zdravstveno osiguranje, a ako iz nekog razloga nisu mogli na taj način ostvariti zdravstvenu zaštitu, adresa na koju se mogu obratiti za rješavanje navedenog problema su Centri za socijalni rad i nadležna resorna ministarstva (UNICEF, 2017).

Prema podacima do kojih je došla organizacija koja se bavi pravima osoba sa invaliditetom Sumero u „Studija o kvaliteti života osoba sa invaliditetom u Bosni i Hercegovini“ (2014) čak preko 1200 osoba sa invaliditetom u Bosni i Hercegovini smješteno je u neku specijaliziranu ustanovu. Prema UNICEF-ovoj „Studiji znanja, stavova i prakse u vezi sa djecom s razvojnim poteškoćama – Nalazi kvantitativnog istraživanja“ (2013) smatraju da više od polovice djece i mlađih smještenih u ustanovama ima neki oblik invaliditeta. Za razliku od djece tipičnog razvoja, u puno težem položaju se nalaze djeca sa teškoćama u razvoju kada trebaju napustiti instituciju u kojoj se nalaze, jer veliki broj takve djece nije dobio ni približnu pomoć, i nije bio ni blizu rješavanja stambenog pitanja i pronalaska zaposlenja, kao osnovnih preduvjeta za samostalan život.

Važno je istaknuti da Centri za socijalni rad i nadležne općinske službe socijalne zaštite u malim zajednicama imaju veliku prednost u odnosu na iste u velikim zajednicama i gradovima, jer članovi lokalnih zajednica koje broje ne tako velik broj članova, pomažu jedni drugima, pa tako i djeci bez roditeljske skrbi, kojima je nakon stjecanja punoljetnosti potrebno pomoći da pronađu stan i posao. Centri imaju mogućnost formiranja timova koji pomažu djeci i mladima u smislu pružanja podrške i pomoći. Nažalost, najveći broj centara

za socijalni rad uopće ne formira navedeni tim, što utiče na to da mladi imaju manje podrške i pomoći prilikom napuštanja alternativnog zbrinjavanja. Međutim, oni timovi koje formira Centar za socijalni rad se sastoje kako od predstavnika samog Centra, tako i od zaposlenika koji su radili u instituciji alternativnog zbrinjavanja, kao i predstavnike nevladinih organizacija, a ponekad i lokalne poslovne subjekte koji bi mogli pomoći u zapošljavanju. Ali, i ovdje je nužno istaknuti da ta olakšica važi za djecu tipičnog razvoja, dok isti problemi, kako u malim tako i u velikim zajednicama, postoje kada su u pitanju djeca sa teškoćama u razvoju. Djeci sa teškoćama u razvoju najviše mogu pomoći razni programi nevladinih organizacija, ali ta djeca često nisu dovoljno upoznata sa mogućnostima koje imaju.

Centri za socijalni rad kreiraju timove za podršku i pomoć mladima u osamostaljivanju nakon izlaska iz sustava alternativne skrbi i rješavanju stambenog pitanja. Nevladine organizacije obično imaju spremne dugotrajne programe podrške u pripremi mlađih bez roditeljske skrbi za samostalni život, a u tome surađuju sa centrima za socijalni rad, obrazovnim institucijama, institucijama zbrinjavanja, a sve to kako bi se mladima pomoglo da prevaziđu prve probleme sa kojima se svi susreću po izlasku iz ustanove kao što su (UNICEF, 2017):

- savladavanje socijalnih vještina;
- završavanje započetih usavršavanja i obuka;
- integracija u lokalnu zajednicu;
- uspostavljanje i održavanje kontakata sa rođacima;
- razvoj i jačanje samopouzdanja;
- kontrola i poboljšanje zdravstvenog stanja;
- pronalaženje zaposlenja;
- finansijska pomoć za izmirivanje troškova režije i ishrane;
- rješavanje stambenog pitanja.

Pružanje pomoći mladoj osobi nakon napuštanja ustanove ne može biti trajno, pa se zbog toga ono ograničava uglavnom na razdoblje od 12 mjeseci, s tim da se mora uzeti u obzir da priprema mlade osobe za život izvan institucije počinje još dok je mlada osoba i dalje u instituciji. Naravno, svakoj mladoj osobi uvijek za razgovor i savjetovanje na raspolaganju stoje stručni radnici institucije u kojoj su boravili, kao i Centara za socijalni rad, kod kojih također mogu i razmjenjivati informacije. Kuća na pola puta i Kuća za mlade su nevladine organizacije koje razvijaju namjenske usluge mladima bez roditeljske skrbi poput

pripreme za samostalan život, pronalaska posla, stjecanja novih vještina i slično. Mladima je vrlo važno da ih još dok su u ustanovi, prije izlaska iz nje, pripreme za samostalni život kako bi bili psihički spremni šta da očekuju od društva i šta treba da nauče da rade sami. Institucionalni oblici brige baš i ne daju najbolji temelj mladima za samostalan život nakon napuštanja ustanove, jer su istraživanja pokazala da su se mnogo bolje snašli mladi bez roditeljske skrbi koji su prošli brigu obiteljskog tipa. Suradnja centara za socijalni rad i nevladinih organizacija je od velikog značaja za dobrobit i najbolji interes djece i mladih osoba koje su odrasle bez roditeljskog staranja. Oni zajedničkim kreiranjem sadržaja i korištenjem svih relevantnih zakona mogu uvelike doprinjeti njihovu razvoju i olakšati im životnu svakodnevnicu.

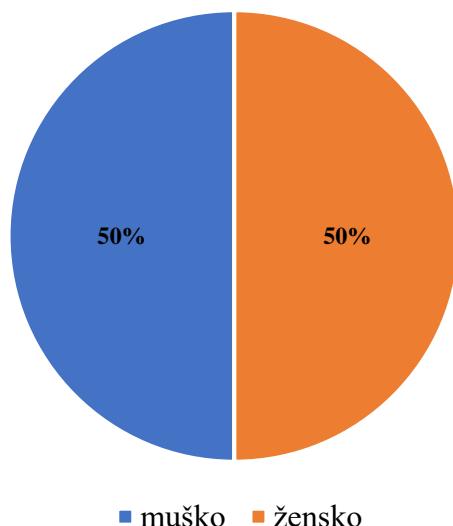
Centri za socijalni rad u Federaciji BiH su detektirali neke od najčešćih faktora rizika koji su uzrok razdvajanja djeteta od roditelja, a na prvom mjestu su nezaposlenost, siromaštvo, loše zdravstveno stanje roditelja. Uvriježeno je mišljenje da se djeca često razdvajaju od roditelja uslijed zanemarivanja roditeljskih dužnosti i roditeljskog ponašanja, što prema praksi Centara za socijalni rad nije bio slučaj, jer oni prije ukazuju na smrt, siromaštvo i ekonomске razloge za gubitak roditeljske skrbi. U Federaciji BiH Centri za socijalni rad prevenciju i podršku obitelji ne prepoznaju kao dio svojih zadataka, a rad na prevenciji se razlikuje od kantona do kantona i kapaciteta Centara za socijalni rad u pojedinim kantonima. Mora se istaknuti da uređenje brige za djecu bez roditeljske skrbi ima puno više prednosti na nivou Federacije BiH, nego na državnom nivou, u kontekstu mogućnosti za dulji boravak djeteta u ustanovi alternativnog zbrinjavanja, 6 godina u FBiH u odnosu na pet godina na državnom nivou, a i veća šansa za djecu postoji da budu zbrinuta u ustanovama FBiH nego na državnom nivou. Međutim, na svim nivoima su važeće preporuke da se omogući jačanje reintegracije i srodniceke brige, kao i nesrodničkog udomiteljstva, kako bi se smanjio boravak djece u ustanovi (UNICEF, 2017).

ČETVRTI DIO

Rezultati istraživanja

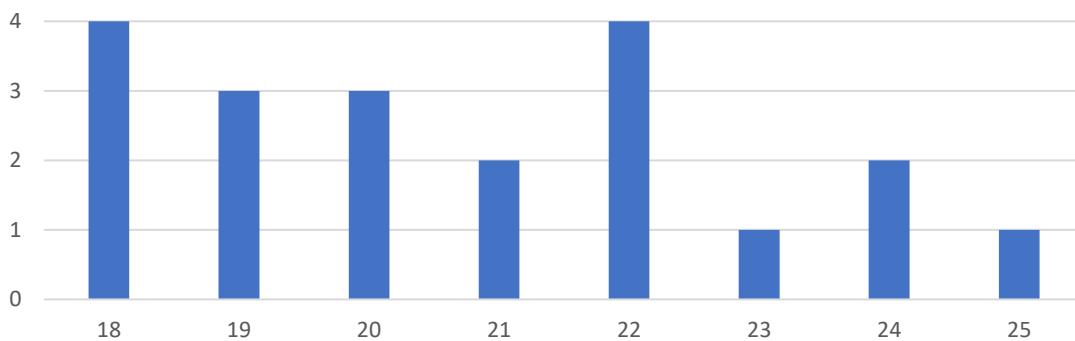
Istraživanjem za potrebe magistarskog rada pod naslovom: „Zaštita djeteta bez roditeljske skrbi nakon punoljetnosti“ su obuhvaćena djeca bez roditeljskog staranja/punoljetne osobe koje su to postale u institucionalnom ili izvaninstitucionalnom/alternativnom obliku smještaja. Istraživanje je obuhvatilo uzorak od ukupno 20 ispitanika s područja Federacije BiH iz Sarajeva, Tuzle, Turije i Mostara, od kojih 19 ispitanika trajno boravi u Bosni i Hercegovini te jedan ispitanik u Italiji, koji je napustio Bosnu i Hercegovinu nakon završenog školovanja. Ispitanici su identificirani uz pomoć strategije snježne kugle, odnosno prvih nekoliko ispitanika je preporučilo druge kako bi se istraživanje realiziralo.

Grafikon broj 6: Spolna struktura ispitanika

Rezultati dobiveni u odnosu na spolnu strukturu ukupno 20 ispitanika pokazuju da je spolna struktura ravnomjerno raspoređena, odnosno 10 (50%) ispitanika je muškog spola te 10 (50%) ispitanica ženskog spola. U suradnji s ispitanicima dolazila sam do drugih ispitanika i sasvim slučajno sam došla do navedenog omjera.

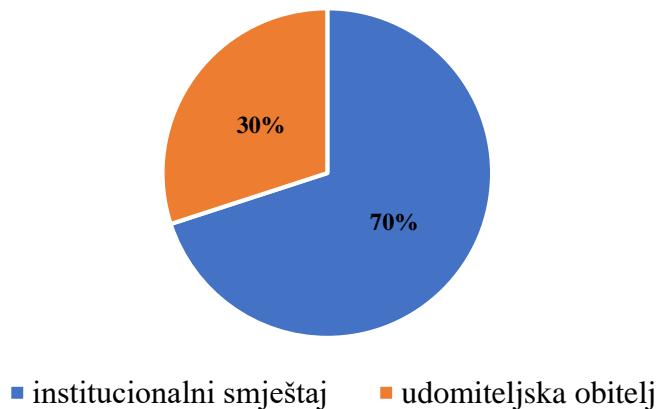
Grafikon broj 7: Struktura ispitanika u odnosu na dob

Dobna struktura ispitanika je relativno heterogena. Broj ispitanika starosti 18 godina je 4 (20%) ispitanika. Jednak broj ispitanika je starosti 18 i 19 godina, odnosno po 3 (15%) ispitanika. Samo su dva (10%) ispitanika starosti 21 godine te je četvero (20%) ispitanika starosti 22 godine. Nešto manji broj ispitanika je stariji od 22 godine. Samo jedan ispitanik (5%) ima 23 godine, dok je dvoje ispitanika (10%) starosti 24 godine. Najstariji ispitanik ima 25 godina, odnosno 5% od ukupnog uzorka. Što se tiče dobne strukture prevladavaju ispitanici starosne strukture od 18 i 22 godine života (40%).

Zakonom o mladima FBiH, definirano je da su osobe u životnoj dobi od navršenih 15 do 30 godina „omladina“ ili „mladi“ (Zakon o mladima FBiH, čl. 4. st. 1), te analizirajući dobnu strukturu, može se zaključiti da se radi o mladim osobama koje su tek zakoračile u odraslu dob i imaju svježe sjećanje na vrijeme provedeno u udomiteljskoj obitelji ili institucionalnom smještaju. U istraživanje sam i željela uključiti mlade osobe koje imaju svježe iskustvo, jer problemi i izazovi mlađih se razlikuju danas u odnosu na prije 10, 20, 30 godina.

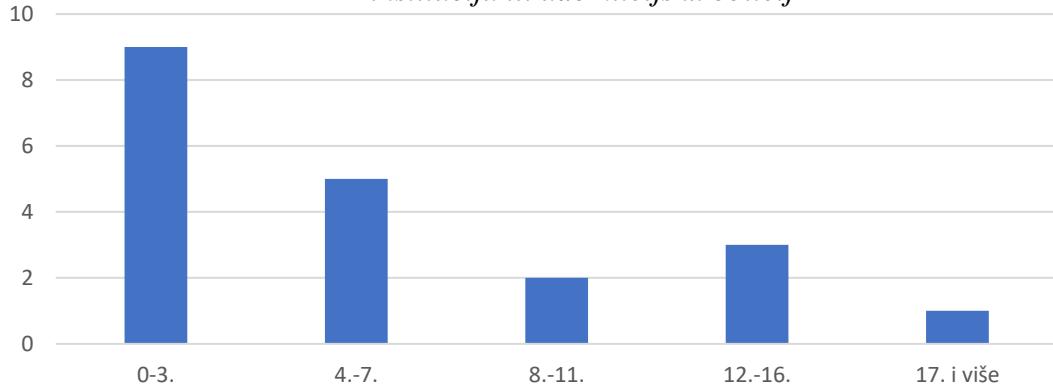
Grafikon broj 8: Vrsta smještaja ispitanika

Sva djeca trebaju odrastati s brižnim odraslim osobama (KPD, čl. 9), a kada biološki roditelji nisu u mogućnosti osigurati potrebnu skrb svojoj djeci, odgovornost za njihovo zbrinjavanje preuzet će druge osobe i djeca će biti smještena u neki oblik alternativne skrbi (srodnici, domovi za djecu, domovi za djecu obiteljskog tipa ili u udomiteljsku obitelj). Iz rezultata istraživanja je vidljivo da od ukupnog broja ispitanika njih 14 (70%) bilo je u institucionalnom smještaju (domovima za djecu), dok je njih 6 (30%) smješteno u udomiteljsku obitelj.

Prema podatcima Agencije za statistiku BiH, u 2020 godini u Bosni i Hercegovini 459 djece bilo je u udomiteljskim obiteljima, u domovima za djecu i mladež bez roditeljskog staranja bilo je 1103 djece (od toga 218 mlađih koji su punoljetni), dok je bilo samo 30 posvojenja (Agencija za statistiku BiH, 2021). Podaci Agencije za statisiku BiH i podaci dobiveni u ovom istraživanju upućuju na to da je u BiH zastupljeniji oblik domskog smještaja u odnosu na udomiteljstvo, odnosno da treba raditi na unaprijeđenju i promociji udomiteljstva. Naravno, ne isključuje se potreba za domovima za djecu kao privremeni oblik smještaja jer je možda za neku djecu koja su imala traumatsko iskustvo u biološkoj obitelji dom u trenutku izdvajanja iz obitelji bolje rješenje nego udomiteljstvo gdje opet idu u (udomiteljsku) obitelj.

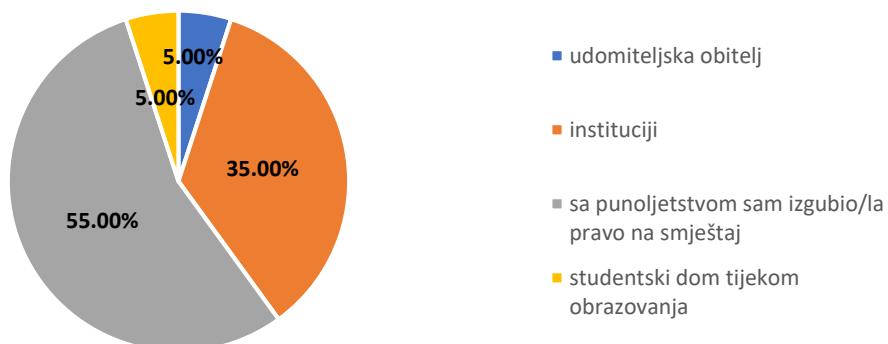
Grafikon broj 9: Godina života ispitanika kada su smješteni u instituciju ili udomiteljsku obitelj

Najveći broj ispitanika smješten je u instituciju ili u domiteljsku obitelj u razdoblju od rođenja do svoje treće godine života, točnije, njih 9 (45%). Druga najveća skupina ispitanika nalazila se u instituciji ili udomiteljsku obitelji od svoje 4. do 7. godine, što čini 5 (25%) ispitanika. U narednom klasteru koji čine osobe koje su došle u instituciju ili udomiteljsku obitelj u razdoblju od 8. do 11. godine života i njih je ukupno 2 (10%). Nešto veći broj ispitanika, ujedno i treća po veličini je od 12. do 16. godine, njih 3 (15%). Najmanji broj ispitanika je u skupini od 17. i više godina, odnosno samo je jedan (5%) ispitanik smješten u instituciju ili udomiteljsku obitelj u tom razdoblju.

Prema rezultatima vidljivo je da su djeca do sedme (do desete) godine pod najvećim rizikom za izdvajanje iz obitelji. Ako uzmemo u obzir da su svi ispitanici punoljetnost dočekali u nekom obliku alternativne skrbi a znamo da se prema OZ FBiH potpuno mogu posvojiti djeca mlađa od 10 godina (čl. 101) evidentno je da OZ FBiH ima prostora za unaprjeđenje.

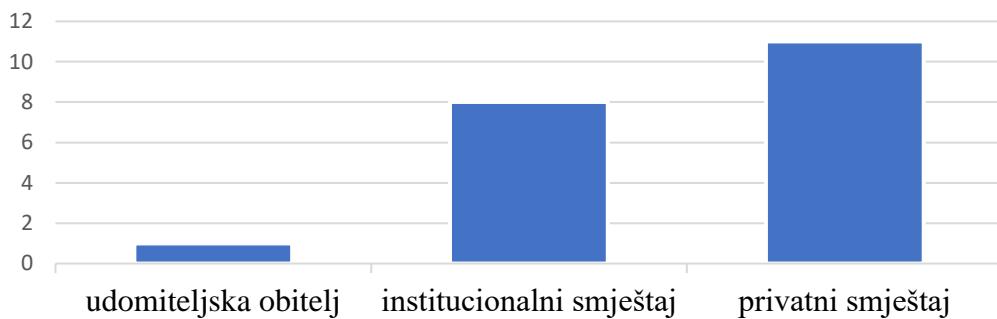
Grafikon broj 10: Boravak nakon sticanja punoljetnosti

Iz grafikona broj 10 može se iščitati da je od 20 ispitanika njih 11 (55%) sa sticanjem punoljetnosti izgubilo pravo na smještaj, tj da se moraju samostalno snalaziti za isti. S druge strane 7 (35%) ispitanika nakon punoljetnosti još uvijek ostvaruje mogućnost za boravak u instituciji, jedan ispitanik (5%) je smješten u studentskom domu uz podršku institucije (Dom za djecu bez roditeljskog staranja „Bjelave“). Samo jedan ispitanik (5%) i nakon punoljetnosti i dalje ostvaruje mogućnost boravka u udomiteljskoj obitelji.

Mladi koji izlaze iz sustava alternativne skrbi, bilo to nakon punoljetnosti ili okončanja obrazovanja, praktično su prepušteni sami sebi. Istraživajući o ovoj temi naišla sam na razne projekte i udruženja koji se bave ovom temom („Naša djeca – Our Kids u Bosni i Hercegovini“, „Kuća na pola puta“...), ali stava sam da ovo pitanje ne bi trebalo biti prepušteno u najvećoj mjeri NVO-u i stranim investitorima. Samo punoljetstvo i okončanje obrazovanja ne bi nužno trebao značiti i kraj brige o mladima koji su odrasli bez roditeljske skrbi.

Grafikon broj 11: Mjesto trenutnog stanovanja

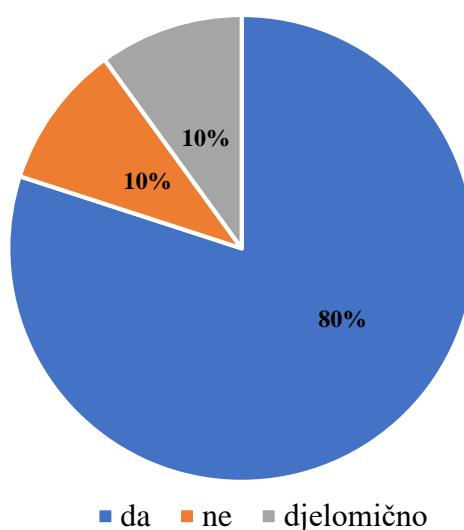
Pokazatelji prezentirani u grafikonu broj 11, koji korespondiraju sa rezultatima prezentiranim u grafikonu broj 10, pokazuju da 11 (55%) ispitanika nakon punoljetnosti živi u privatnom smještaju, što odgovara podatku od 11 (55%) ispitanika koji su izgubili pravo na smještaj nakon punoljetnosti. S druge strane, 8 (40%) ispitanika živi u institucijama (uključujući i studentski dom). Samo jedan (5%) ispitanik živi u udomiteljskoj obitelji.

Navedene pokazatelje moguće je povezati sa pokazateljima dobivenim drugim istraživanjima gdje se navodi da mladi bez roditeljske skrbi nakon izlaska iz ustanove budu samostalni za pronalazak zaposlenja, samostalnog života u stanu i sl. Mladi su svjesni da je pred njima razdoblje koji će zahtijevati dosta truda i oslanjanje na vlastite kapacitete. Zato većina njih smatra da završetkom srednje škole, angažiranjem tijekom prakse na nastavi, kao i

honorarnim poslovnim angažmanima povećavaju svoje šanse za pronađak i očuvanje zaposlenja i samim tim za rješavanje drugih životnih pitanja (Anon, 2010, str. 22-25).

Rezultati prikazani u grafikonu broj 11 upućuju na to da su mladi nakon punoljetnosti i završenog obrazovanja sposobni, ulažu napore i trud da se osamostale i opstanu. U tom procesu im je svakako neophodno pružiti pomoć. Za svakog ispitanika put ka samostalnosti bio je drukčiji ali ishod isti, pronašli su sebi privatni smještaj i nastoje osigurati sebi uvjete za daljnji život.

Grafikon broj 12: Mogućnost samostalnog odlučivanja o bitnim životnim pitanjima

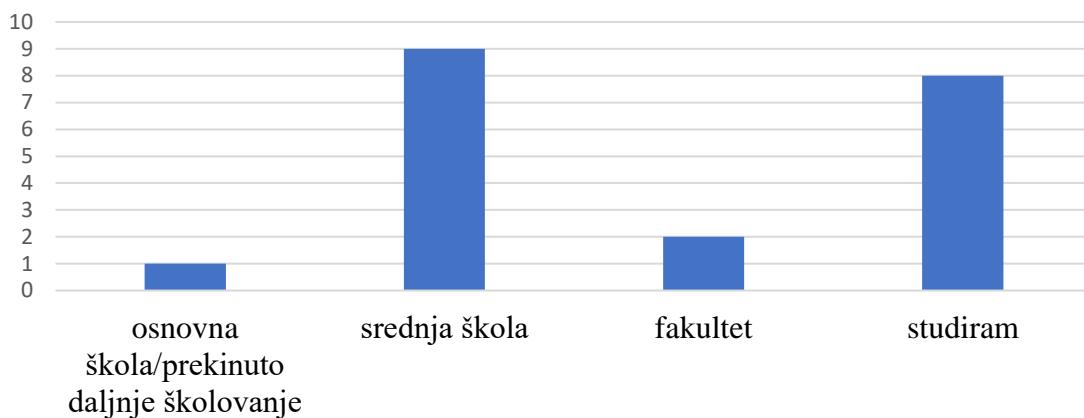

Djeca bez roditeljskog staranja, posebno nakon punoljetstva se susreću sa mnoštvom situacija u kojima samostalno odlučuju o bitnim pitanjima. Grafikon broj 12 pokazuje da je 16 (80%) ispitanika imalo mogućnost samostalnog odlučivanja o bitnim pitanjima prije punoljetnosti. Ispitanici koji nisu imali mogućnost samostalnog odlučivanja, njih 2 (10%), ili oni koji su imali mogućnost djelomičnog odlučivanja o bitnim pitanjima, isto tako njih 2 (10%), najčešće navode da su to bile odluke kao što je upravljanje štednom knjižicom (kada i na koji način mogu raspolagati sredstvima koje se nalaze na štednoj knjižici), odabir prvog zaposlenja, prelazak u male obiteljske domove u sklopu institucija, pravo odabira fakulteta, generalno pitanja u vezi školovanja i druge odluke u kreiranju životnih ciljeva.

Iz grafikona broj 12 vidljivo je da se osobe koje skrbe o djeci bez roditeljskog u velikoj mjeri pridržavaju KPD. Točnije dijela u kojem se govori o tome da dijete ima pravo izraziti svoje mišljenje kada odrasli donose odluke koje utječu na njih, te se njihovo mišljenje

mora uzeti u obzir (čl. 9). Smatram pozitivnim što se djeci i mladima pruža mogućnost da izraze svoje mišljenje, kao i da se uvaži kada je ono najbolje za njih. Za dobar primjer možemo uzeti odabir srednje škole, djeca su dovoljno zrela i sposobna da izraze svoje interese a odrasli mogu poslužiti kao usmjerivači i u slučaju da je potrebna intervencija da ukažu na pozitivne i negativne strane njihova mišljenja i odabira srednje škole.

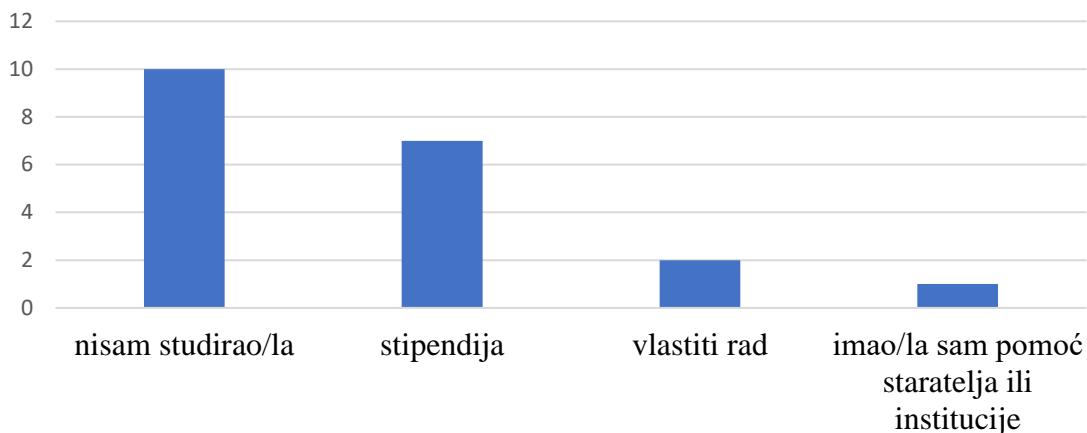
Grafikon broj 13. Nivo obrazovanja

Kako je vidljivo u grafikonu broj 13 koji se odnosi na nivo obrazovanja najviše ispitanika ima završenu srednju školu, njih 9 (45%), dok ih trenutno samo 2 (10%) ima završen fakultet, studira 8 (40%) ispitanika, a samo 1 ispitanik (5%) je prekinuo daljnje školovanje po završetku osnovne škole.

Obrazovna struktura ispitanika daje uvid u činjenicu da se djeca bez roditeljske skrbi trude i ulažu u svoje znanje i obrazovanje. Prema dobijenim podacima, od 20 ispitanika, 10 njih bi trebalo steći fakultetski nivo obrazovanja, što je zadovoljavajuće.

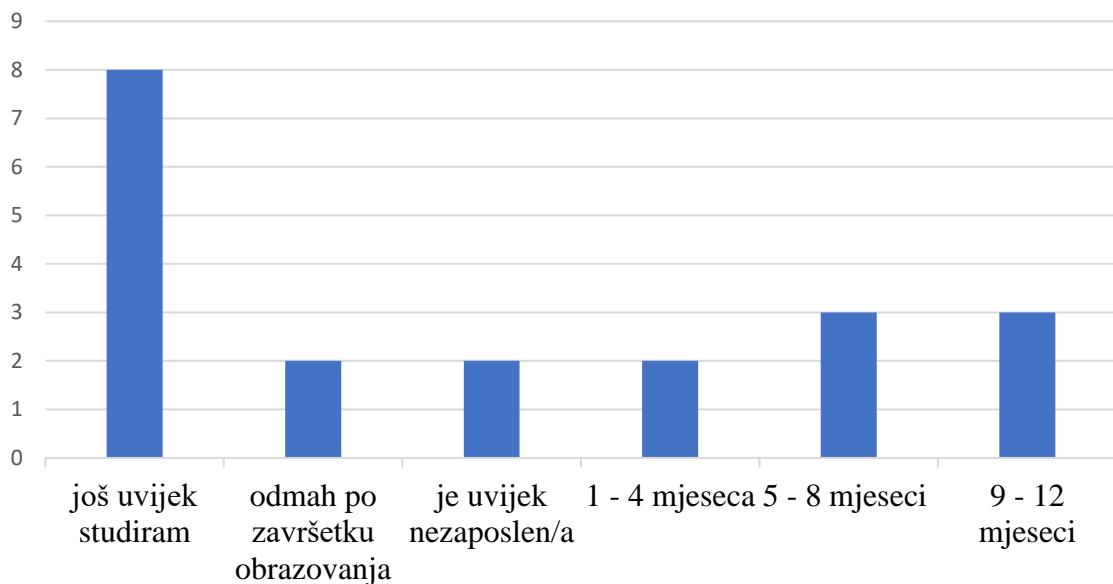
Grafikon broj 14: Izdržavanje za vrijeme studija

Podaci iz prethodnog grafikona govore o tome na koji način su se ispitanici izdržavali, za vrijeme studija. Njih 10 (50%) nije studiralo što korespondira sa grafikonom 13. Od stipendije se izdržavalo 7 (35%) ispitanika, dok je pomoć staratelja ili institucije imao samo 1 (5%) ispitanik. Vlastitim radom financijska sredstva sebi su osigurala 2 (10%) ispitanika što se ne može nazvati dobrom brigom o djeci bez roditeljske skrbi nakon punoljetnosti.

Za djecu bez roditeljske skrbi sustavno bi trebalo raditi na osiguranju sredstva za slučaj da se žele dalje obrazovati nakon završene srednje škole i na taj način ima maksimalno olakšati jednu brigu. Znamo da je većina stipendija tek novčana podrška za vrijeme obrazovanja i mladi se ne mogu u potpunosti osloniti na istu. Uzevši u obzir da pola ispitanika radi ili studira (ili je završilo studij), neki i bez podrške obitelji, zajednice, institucije... i dalje pobjeđuje, može se reći, želja za životnim uspjehom i neovisnosti.

Grafikon broj 15: Mogućnost zaposlenja

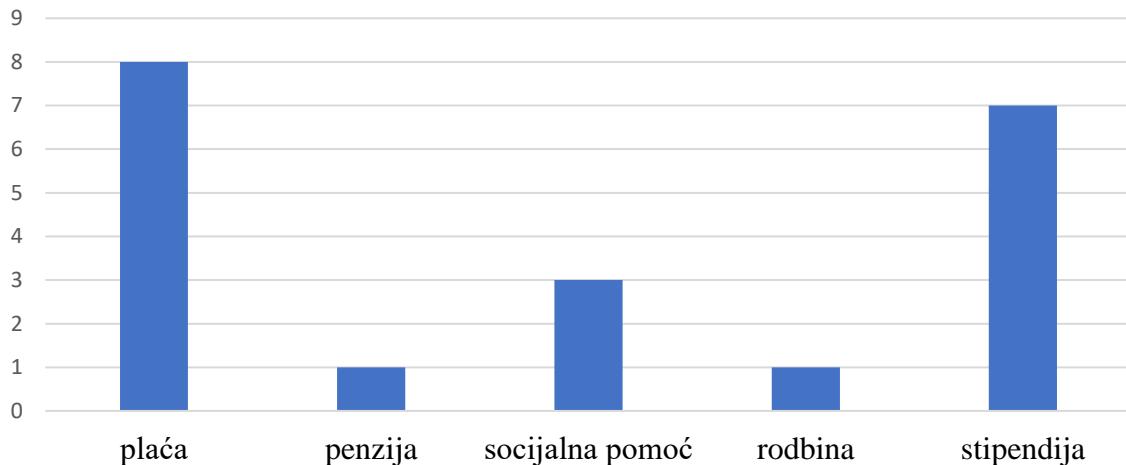
Grafikon broj 15 nam pokazuje u kojem vremenskom razdoblju su ispitanici dobili posao nakon završenog obrazovanja. Njih 8 (40%) još se uvijek obrazuje, odmah po završetku obrazovanja 2 ispitanika (10%) dobilo je posao, a njih 2 (10%) još je uvijek nezaposleno. Ostali ispitanici posao su dobili u različitim vremenskim intervalima, njih 2 (10%) u razdoblju od 1 mjeseca do 4 mjeseca, 3 ispitanika (15%) u razdoblju od 5 mjeseci do 8 mjeseci i ostalih 3 ispitanika u razdoblju od 9 mjeseci do 12 mjeseci.

Istraživanjem koje je provedeno na području Bosne i Hercegovine u 2007. godini došlo se do rezultata da je u prosjeku potrebno oko osam mjeseci da učenik koji je završio obrazovanje u Bosni i Hercegovini nađe bilo kakav posao i (J. Fares i E. Tiongson, 2007, str. 13)

Prema zvaničnim podacima Agencije za rad i zapošljavanje „da u Bosni i Hercegovini živi 777.000 mladih u dobi od 15 do 30 godina, od čega je 60% nezaposleno, zaključno sa 30.11.2020 godine.“ (Radio Slobodna Evropa, 2021). Shodno navedenom podatku i podacima dobivenim u grafikonu broj 15 može se reći da djeca bez roditeljske skrbi nakon punoljetnosti nisu privilegirana prilikom traženja posla i imaju jednake mogućnosti i šanse kao i druge mlade osobe. Ako uzmemu u obzir da okončanjem obrazovanja gube smještaj, a nemaju mogućnost bržeg pronalaška zaposlenja, postavlja se pitanje „kako riješiti taj problem“ i javlja se potreba za rješavanjem pitanja. Bitno je i uskladiti obrazovni sustav s potrebama tržišta rada. Kadrovi kojima je tržište rada prezasićeno potrebno je reducirati i

obrazovanje usmjeriti ka potrebama, te bi se time mogao smanjiti broj nezaposlenih Bosni i Hercegovini.

Grafikon broj 16: Oblik izdržavanja

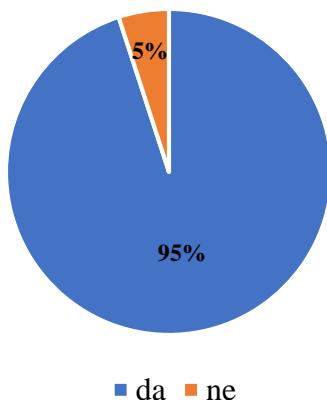

Podaci prikazani u grafikonu broj 16 koji se odnosi na trenutni oblik izdržavanja ispitanika prikazuju da se 8 ispitanika (40%) trenutno izdržava od plaće, dok ih 7 (35%) živi od stipendije. Ako uzmemo u obzir da 8 ispitanika studira, možemo zaključiti da jedan ispitanik nema stipendiju. Od socijalne pomoći žive 3 ispitanika (15%), dok 1 ispitanik (5%) živi od obiteljske penzije i 1 ispitanik (5%) živi od pomoći rodbine.

Analizirajući oblik izdržavanja zaključujemo da $\frac{1}{4}$ ispitanika nije zaposlena (i ne studira) otvara se mogućnost za istraživanje razloga nezaposlenosti. U današnjici se susrećemo i s problemom odlaska mladih iz Bosne i Hercegovine, posljedicama pandemije Covid-19, porastom cijena proizvoda i sirovina... i potrebno je usmjeriti politiku ka mladima. Primjera radi, na službenoj stranici Vlade Federacije Bosne i Hercegovine može se pronaći Strategija zapošljavanja mladih u FBiH za razdoblje od 2018.-2021. godine, ali je tek u 2020. godini potrebnu podršku federalnih parlamentaraca. U Strategiji se navodi podatak da je udio mladih (15-24 godine života) smanjen sa 14,8% u 2000. godini na 11,6% u 2022. godini. Ukoliko nastavi ovim trendom, do 2040. godine predviđa se da će udio mladih u cjelokupnom stanovništvu biti samo 8,6%. Strategija ima jasno definirane ciljeve među kojima je i zapošljavanje mladih. Bosna i Hercegovina nema loše zakone, ali se ne implementiraju dobro, te je potrebno strategije koje se odnose na mlade integrirati u zakonske i podzakonske akte.

Povećanjem zaposlenosti mladih osoba smanjiće se njihova ovisnost o drugim starijim osobama kao i ovisnost o socijalnoj pomoći.

Grafikon broj 17: Stavovi ispitanika o mogućnosti da djeca bez roditeljskog staranja nakon sticanja punoljetnosti imaju prednost pri zapošljavanju

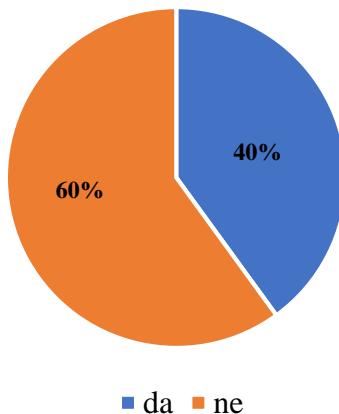

Na pitanje: trebaju li djeca bez roditeljske skrbi nakon punoljetnosti imati prednost prilikom zapošljavanja, 19 (95%) ispitanika smatra da trebaju imati prednost dok samo 1 ispitanik (5%) je stava da ne trebaju imati prednost. Obzirom da čitavo djetinjstvo najčešće nemaju podršku obitelji i da su prepuštena sama sebi, djeca bez roditeljske skrbi bi nakon punoljetnosti trebala imati veću podršku društva pri zapošljavanju i prilikom studiranja. Najvažniji oblici pomoći ispitanicima pri osamostaljivanju su: direktna finansijska pomoć, pomoć pri zapošljavanju, adekvatan smještaj, kao i pomoć prilikom kupnje stana ili kuće.

Problem rješavanja stambenog pitanja ne pogađa samo mlade bez roditeljske skrbi nego mlade uopšeno. Ministarstvo kulture i sporta FBiH u okviru kojeg je oformljen Sektor za mlade je nadležan za rješavanje pitanja mladih, nije dovoljan za rješavanje svih problema mladih te je potreban miltisektorski pristup u rješavanju ovog pitanja i kreiranju strategije za mlade koja se direktno bavi ovim pitanjem.

Na pitanje „koji su oblik pomoći dobili od centra za socijalni rad“, 9 (45%) ispitanika je odgovorilo kako nije dobilo nikakvu pomoć od Centra. Nadalje, 7 (35%) ispitanika je odgovorilo da je uz pomoć centra za socijalni rad dobilo smještaj dok su, 4 (20%) ispitanika naveli da su dobili finansijsku pomoć od strane Centra.

Grafikon broj 18: Poznavanje prava koja su zagarantirana zakonima

Na pitanje: da li ste upoznati sa svojim zakonskim pravima, od ukupnog broja (20) ispitanika njih 12 (60%) je odgovorilo da ne poznaje prava koja su im zagarantirana zakonom, dok 8 (40%) ispitanika, navodi da poznaje neki zakonodavni okvir koji im omogućava ostvarivanje određenih prava. Ispitanici koji poznaju svoja prava za njih su čuli najčešće od socijalnih radnika, kroz edukacije, od djelatnika u domu, od osoba koji su ih odgojili ili su pak sami saznali istraživajući.

Na pitanje da navedu koja su prava ostvarili nakon punoljetnosti, samo 1 ispitanik (5%) naveo je da ne zna niti jedno pravo koje je ostvario nakon punoljetnosti, dok je 4 ispitanika (20%) navelo da je to pravo na smještaj. Dalje, 3 ispitanika (15%) smatra da je ostvarilo pravo na daljnje obrazovanje. Ostali ispitanici, njih 12 (60%), odgovorilo je referirajući se na slobodu odlučivanja o vlastitom životu kao i donošenje samostalnih odluka kao pravo koje su stekli nakon punoljetnosti.

Na pitanje: da li imaju prava kao i njihovi vršnjaci koji imaju roditelje od ukupnog broja (20) ispitanika, 7 (35%) njih je navelo kako djeca bez roditeljske skrbi nemaju ista prava kao i njihovi vršnjaci, što je poražavajuće. Nadalje, 6 ispitanika (30%) smatra da je pravo na prednost prilikom zaposlenja osnovno pravo koje bi trebala imati djeca bez roditelja. Riješeno stambeno pitanje smatra najvažnijim pravom djece bez roditeljskog staranja 5 (25%) ispitanika, dok 2 (10%) ispitanika smatraju da trebaju imati novčanu podršku.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Osnovni cilj magistarskog rada pod naslovom „Zaštita djeteta bez roditeljske skrbi nakon punoljetnosti“ bio je da se na osnovu analize odredaba odgovarajućeg zakonodavstva, istraživanja prakse i stavova ispitanika sagleda stanje ostvarivanja prava djece bez roditeljskog staranja, njihove zaštite od strane društva i sposobljenosti za samostalan život i mogućnost zaposlenja. S tim u vezi, na osnovu analize zakonskih propisa, istraživanja u literaturi, empirijskog istraživanja koja su provedena u svrhu ostvarivanja navedenog cilja kao i provjere postavljenih hipoteza, izvedeni su sljedeći zaključci:

- Jedna od najugroženijih kategorija bosanskohercegovačkog društva su djeca bez roditeljske skrbi, odnosno mlade osobe u uzrasnoj dobi od 18 do 26 godina, koje su imale status djeteta bez roditeljske skrbi u trenutku kada su postale punoljetne. Oni nakon punoljetnosti napuštaju alternativnu zaštitu, ne dobivaju odgovarajuću podršku od strane društva, izuzev djelomične podrške za neke od njih koju pružaju nevladine organizacije, pri čemu ta podrška nije dovoljna za uspješno osamostaljivanje.
- U istom kontekstu, možda najrizičniji dio ove skupine čine mladi koji su još kao djeca ostala bez roditeljske skrbi i najveći dio života prije sticanja punoljetnosti provela u institucionalnom smještaju. Oni većinom po napuštanju tog smještaja nisu dovoljno spremni za samostalan život, što potvrđuju i različita istraživanja, u kojim se ističe da su se mnogo bolje snašli mladi bez roditeljske skrbi koji su prošli brigu obiteljskog tipa. Iz rezultata istraživanja također se da zaključiti da i sami ispitanici navode stambeno pitanje kao jedno od gorućih problema prilikom napuštanja institucije.
- Danas u Bosni i Hercegovini postoje određeni pozitivni pomaci koji su posebno vidljivi kod kreiranja strateških dokumenata, budući da oni sadrže više različitih prava djece od postojećeg pravnog okvira u Bosni i Hercegovini. To se posebno odnosi na prve, početne korake vezane za deinstitucionalizaciju.
- Rezultati istraživanja sociodemografskih karakteristika pokazuju ukupno 20 djece bez roditeljskog staranja. Prema spolnoj pripadnosti, 10 (50%) ispitanika je muškog, a 10 (50%) ženskog spola. Što se tiče dobne strukture prevladavaju ispitanici starosne strukture od 18 i 22 godina života, njih 8 (40%). Važno je spomenuti i to da 14 (70%) ispitanika je boravilo u instituciji, dok je 6 (30%) ispitanika boravilo u udomiteljskim obiteljima.

- Svjesnost o nedovoljnoj brizi društva potvrđena je i kroz pokazatelje dobivene empirijskim istraživanjem, koji rezultatima istraživanja pokazuju da država nedovoljno brine o ovoj populaciji mladih i prepušta ih samim sebi i bez očekivanja da će mi društvo pomoći. Prisustvo etiketiranja, odnosno diskriminacije kao sastavnog života djeteta bez roditeljskog staranja kontinuirano se proteže i nakon punoljetnosti djeteta, iako zakonski propisi sadrže odredbe o poštivanju najboljih interesa svakog od njih pojedinačno.
- Rezultati istraživanja pokazuju da je najvažniji oblik pomoći djecu bez roditeljske skrbi pomoć prilikom zaposlenja, stambeno pitanje i pomoć pri obrazovanju. Najveći broj ispitanika, njih 12 (60%), ipak ne poznaje svoja prava zagaranirana zakonom što im dodatno otežava razvoj.
- Jako važno je da institucije shvate da djeca bez roditeljske skrbi moraju dobiti prednosti prilikom nekih životnih odluka i radnji kao što je zaposlenje, školovanje i sl., što naglašavaju i ispitanici u istraživanju, čak njih 19 (95%).
- Djeca bez roditeljskog staranja, posebno nakon punoljetnosti se susreću sa mnoštvom situacija u kojima samostalno odlučuju o bitnim pitanjima. Rezultati pokazuju da je 16 (80%) ispitanika ima mogućnost samostalnog odlučivanja o bitnim pitanjima, što potvrđuje činjenicu koliko su djeca bez roditeljske skrbi prepuštena sebi i samostalnom putu kroz život.
- Pozitivna činjenica je ta da djeca bez roditeljske skrbi ipak ne čekaju mnogo na pronalazak zaposlenja. Najduži vremenski period traženja posla je do 12 mjeseci, što je u našim uvjetima ipak prihvatljivo.

LITERATURA

1. Ajduković, M., (2004), Pristupi zbrinjavanju djece bez odgovarajuće roditeljske skrbi u Europi, Revija socijalne politike, br. 3-4. str. 299-321;
2. Anon, (2010), Situaciona analiza djece bez roditeljskog staranja u Federaciji Bosne i Hercegovine i implemetacija dokumenata politike zaštite djece bez roditeljskog staranja i porodica pod rizikom od razdvajanja u Federaciji Bosne i Hercegovine 2006. – 2016., Ministarstvo rada i socijalne politike Federacije Bosne i Hercegovine, Sarajevo;
3. Arula, B., (2006), Potrebe djece u institucionalnom smještaju, Zbornik radova, Sarajevo;
4. Bubić. S., Traljić. N., (2007), Roditeljsko i starateljsko pravo, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu;
5. Bubić, S., et al., (2018), Smjernice za procjenu i utvrđivanje najboljeg interesa djeteta – Vodič za profesionalce, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, Sarajevo;
6. Buljubašić, S., (2004), Socijalna integracija djece bez roditeljskog staranja, DES Sarajevo, Sarajevo;
7. Cvejić – Jančić, O., (2004), Roditeljsko i starateljsko pravo, Pravni fakultet Univerziteta u Novom Sadu, Novi Sad;
8. Đipa, D., Fazlić, S., UNICEF (2013), Studija znanja, stavova i prakse u vezi sa djecom s razvojnim poteškoćama – Nalazi kvantitativnog istraživanja, Sarajevo;
9. European Union (2010), Charter of Fundamental Rights of the European Union, Official Journal of the European Union C83., Vol. 53., Brussels: European Union;
10. Fares, J., Tiongson, E., (2007), Youth Unemployment, Labor Market Transitions, and Scarring: Evidence from Bosnia and Herzegovina, 2001-04, World Bank Publications
11. Grahovac, N., (2017), Zaštita prava i interesa djece bez roditeljskog staranja, Poseban izvještaj ombudsmana za djecu, Banja Luka;

12. Krunić Zita, Lj., Krehić, A., Džumhur J., Sendić, M., (2009), Analiza usklađenosti zakonodavstva Bosne i Hercegovine s Konvencijom o pravima djeteta, Institucija ombudsmana za ljudska prava BiH, Sarajevo;
13. Memišević, H., Hadžić, S., (2014), Study on the quality of life of people with disabilities in Bosnia and Herzegovina, Sarajevo;
14. Miković. B., (2016)., Podrška u ostvarivanju poslovne sposobnosti umjesto zamjenskog odlučivanja, Zbognik radova, Četvrti međunarodni naučni skup, Dani porodičnih prava: Pravna zaštita odraslih osoba, Pravni fakultet Univerziteta „Džemal bijedić“, Mostar;
15. Miković, B., (2014), Najbolji interes djeteta – obaveza i odgovornost nadležnih institucija, Zbornik radova, Drugi međunarodni naučni skup, Dani porodičnog prava, Pravni fakultet, Univerzitet „Džemal Bijedić“, Mostar;
16. Obiteljski zakon Federacije Bosne i Hercegovine, Službene novine FBiH, broj: 35/05 i 31/14;
17. Obiteljski zakon Republike Srpske, Službeni glasnik RS-a, brroj: 54/02, 41/08 i 63/14;
18. Oruč, A., Huseinspahić, A., (2013), Reforma hraniteljstva u sistemu socijalne zaštite djece u Bosni i Hercegovini, str. Zenica, dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/269100000_REFORMA_HRANITELJSTVA_U_SISTEMU_SOCIJALNE_ZASTITE_DJECE_U_BOSNI_I_HERCEGOVINI/link/54803d7c0cf25b80dd706a44/download ;
19. Palačković, D., (2016), Lišenje poslovne sposobnosti i međunarodni standardi zaštite lica sa mentalnim smetnjama, Zbornik radova, Četvrti međunarodni naučni skup, Dani porodičnog prava: Pravna zaštita odraslih osoba, Pravni fakultet, Univerzitet „Džemal Bijedić“, Mostar;
20. Pašalić-Kreso, A., (2016), Koordinate obiteljskog odgoja, JEZ Sarajevo;
21. Pašalić-Kreso, A., (2006), Prepoznavanje odgojne funkcionalnosti i disfunkcionalnosti obitelji, U: (ur. Nerzuk Ćurak) Godišnjak 2006, Godina I, Fakultet političkih nauka, Sarajevo, str. 515-528;
22. Popović, S., Zloković, J., (2017), Djeca i mladi u alternativnoj skrbi, Zaštita prava na

zdravlje, Rijeka;

23. Radio Slobodna Evropa, (2021), Nezaposlenost u BiH porasla za 2,95%. dostupno na:
<https://www.slobodnaevropa.org/a/31037820.html> ;
24. Sladović Franz, B., Kregar Orešković, K., Vejmelka, L., (2007), Iskustvo života u dječjem domu: Kvalitativna analiza izjava mladih, Ljetopis socijalnog rada, br. 14 (3), 553-578;
25. Socijalna skrb 2015-2020, (2021), Tematski bilten 07, Agencija za statistiku BiH, Sarajevo;
26. Sofović, J., (2019), Djeca koja čekaju, Udruženje Formu lijeve inicijative, Sarajevo;
27. Sovar, I., (2015), Institucionalizacija i deinstitucionalizacija ustanova za djecu bez odgovarajuće roditeljske skrbi, Ljetopis socijalnog rada, br. 22 (2), 311-332;
28. Strategija zapošljavanja u Federaciji Bosne i Hercegovine 2021-2027, (2021), Federalno ministarstvo rada i socijalne politike Federacije Bosne i Hercegovine;
29. Tabaković, A., (2019), Starateljstvo nad osobama kojima je oduzeta ili ograničena poslovna sposobnost (Praksa JU Kantonalni centar za socijalni rad Sarajevo), Univerzitet u Sarajevu, Fakultet političkih nauka, str. 10-35;
30. UN Commission on Human Rights, Convention on the Rights of the Child., 7 March 1990, E/CN.4/RES/1990/74, available at:
<https://www.refworld.org/docid/3b00f03d30.html> [accessed 18 April 2022];
31. UNICEF, (2017), Situaciona analiza o djeci pod rizikom od gubitka porodične brige i djeci bez roditeljskog staranja u Bosni i Hercegovini, dostupno na:
<https://europa.ba/wp-content/uploads/2018/07/Situaciona-analiza-For-Web.pdf> ;
32. Winker, S., (2014), O uzdržavanju punoljetne djece, Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka, Hrvatska;
33. Zakon o mladima Federacije Bosne i Hercegovine, Službene novine Federacije BiH, broj: 36/10;
34. Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite obitelji sa djecom FBiH, Službene novine FBiH, broj: 36/99, 54/04, 39/06, 14/09 i 45/16;

35. Zakon o udomiteljstvu, Službene novine Federacije BiH, br. 19., 2017.

PRILOZI

Anketni upitnik/Protokol intervjuja

Poštovani,

pred Vama se nalazi upitnik koji je nastao s ciljem ispitivanja stupnja zaštite prava djece bez roditeljske skrbi nakon punoljetnosti. Rezultati ovog istraživanja će biti korišteni za izradu magistarskog rada. Ispunjavanje upitnika je anonimno, a podatci će se skupno obraditi. Nadamo se da će nam podaci dobiveni iz upitnika pomoći u razumijevanju potreba i problema mladih bez roditeljske skrbi nakon punoljetnosti.

Vaša pomoć nam je dragocjena, pa Vas molimo da iskreno odgovarate na sva pitanja.

Za ispunjavanje ovog upitnika bit će Vam potrebno oko 10 minuta.

Ukoliko imate dodatnih pitanja ili sugestija možete se obratiti Žaklini Brnadić, voditeljici istraživanja na e-mail adresu: zaklinabrnadic96@gmail.com

Zahvaljujemo Vam se na suradnji i strpljenju.

1. Spol:
 - a) Žensko
 - b) Muško
2. Koliko godina imate: _____
3. Bili ste smješteni u:
 - a) udomiteljsku/hraniteljsku obitelj/porodicu
 - b) instituciju
 - c) ostalo _____
4. Od koje godine života ste bili u udomiteljskoj/hraniteljskoj obitelji/porodici ili instituciji? _____

5. Nakon sticanja punoljetstva nastavili ste boravak u?
- a) udomiteljskoj/hraniteljskoj obitelji/porodici
 - b) instituciji
 - c) sa punoljetstvom izgubio/la sam pravo na smještaj
 - d) ostalo _____

6. Trenutno živim u?
- a) instituciji
 - b) privatnom smještaju
 - c) ostalo_____

7. Jesam li imao mogućnost samostalno odlučivati o meni bitnim pitanjima?
- a) da
 - b) ne
 - c) djelomično

7.1. Ako je Vaš odgovor bio „Ne“ ili „Djelomično“, koja su to pitanja za Vas bila važna a da niste imali udio u odlukama?

8. Završio/la sam?
- a) osnovnu školu/prekinuto daljnje školovanje
 - b) srednju školu
 - c) fakultet
 - d) studiram
9. Za vrijeme studiranja izdržavam ili izdržavao/la sam se?
- a) nisam studirao/la
 - b) stipendije
 - c) vlastitog rada
 - d) imao/la sam pomoć staratelja ili institucije u kojoj sam boravio/la

e) ostalo _____

10. Po završetku školovanja dobio/la si priliku za rad nakon koliko mjeseci?

- a) još uvijek studiram
- b) odmah po završetku školovanja
- c) još uvijek nezaposlen/a
- d) ostalo _____

11. Trenutno se izdržavam od?

- a) plaće
- b) penzije
- c) socijalne pomoći
- d) rodbina mi pomaže
- e) stipendije
- f) ostalo _____

12. Trebaju li djeca bez roditeljskog staranja nakon sticanja punoljetstva imati prednost pri zapošljavanju:

- a) da
- b) ne

13. Koji oblik podrške ili pomoći pri osamostaljivanju bi bio najpogodniji za Vas?

14. Koji oblik podrške ili pomoći ste dobili ili dobijate od Centra/Službe za socijani rad?

15. Jeste li se imali prilike upoznati sa svojim pravima koja su Vam zagarantirana zakonima?

- a) Da
- b) ne

15.1. Ako je Vaš odgovor na petnaesto pitanje bio „Da“, na koji način i od koga ste imali priliku čuti o svojim pravima?

16. Navedite prava koja ste ostvarili nakon punoljetstva, a koja su Vam od koristi?

17. Koja prava djeca bez roditeljske skrbi bi trebala imati nakon punoljetstva?

Hvala Vam na izdvojenom vremenu!

UNIVERZITET U SARAJEVU – FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
IZJAVA o autentičnosti radova

FAKULTET
POLITIČKIH
NAUKA

Obrazac AR

Stranica 78 od 79

Naziv odsjeka i/ili katedre: Odsijek za socijalni rad
Predmet: Izjava o autentičnosti rada

IZJAVA O AUTENTIČNOSTI RADOVA

Ime i prezime: Žaklina Brnadić
Naslov rada: Zaštita djeteta bez roditeljske skrbi nakon punoljetnosti
Vrsta rada: Završni magistarski rad
Broj stranica: 77 stranica

Potvrđujem:

- da sam pročitao/la dokumente koji se odnose na plagijarizam, kako je to definirano Statutom Univerziteta u Sarajevu, Etičkim kodeksom Univerziteta u Sarajevu i pravilima studiranja koja se odnose na I i II ciklus studija, integrirani studijski program I i II ciklusa i III ciklus studija na Univerzitetu u Sarajevu, kao i uputama o plagijarizmu navedenim na web stranici Univerziteta u Sarajevu;
- da sam svjestan/na univerzitetskih disciplinskih pravila koja se tiču plagijarizma;
- da je rad koji predajem potpuno moj, samostalni rad, osim u dijelovima gdje je to naznačeno;
- da rad nije predat, u cjelini ili djelimično, za stjecanje zvanja na Univerzitetu u Sarajevu ili nekoj drugoj visokoškolskoj ustanovi;
- da sam jasno naznačio/la prisustvo citiranog ili parafraziranog materijala i da sam se referirao/la na sve izvore;
- da sam dosljedno naveo/la korištene i citirane izvore ili bibliografiju po nekom od preporučenih stilova citiranja, sa navođenjem potpune reference koja obuhvata potpuni bibliografski opis korištenog i citiranog izvora;
- da sam odgovarajuće naznačio/la svaku pomoć koju sam dobio/la pored pomoći mentora/ice i akademskih tutora/ica.

Mjesto, datum

Potpis